Josua de Grave & Valentijn Klotz in Maastricht

Twee tekenaars en twee collega's...

Peter Scheele

Josua de Grave & Valentijn Klotz in Maastricht

Twee tekenaars en twee collega's...

Peter Scheele

Voorwoord

Op 25 juni 2020 publiceerde ik deel 1: 'Josua de Grave & Valentijn Klotz, De tekeningen van toen, de foto's van nu'. En wat ik eigenlijk al verwachtte, gebeurde. Ik kreeg een e-mail van iemand die ook tekeningen had. Uit een privé-collectie. Ze staan op pagina 4 en 6.

Ik had door het eerste onderzoek veel meer tekeningen gevonden, maar daarvan was onduidelijk waar ze getekend waren. Om een foto te kunnen maken, moest ik wel weten wat het standpunt van de tekenaar was. Ik heb ze toen niet opgenomen en toch verdienen ze aandacht. Het was eigenlijk al snel duidelijk: er moest een tweede deel komen.

De opzet van dit deel is vergelijkbaar met die van het eerste: de tekening met een beschrijving en de huidige situatie met een beschrijving. Wel heeft dit deel een meer thematische opzet: een wandeling vanuit Maastricht, door het Jekerdal, via de Sint-Pietersberg en langs de Maas terug naar de stad. Onderweg komen we nog een onbekende tekenaar tegen. En tal van tekeningen en die moeten vergeleken worden. Zo leren we Maastricht en omgeving kennen van een heel andere kant.

De levensbeschrijvingen van Josua en Valentijn heb ik opnieuw opgenomen in dit boek, zodat u dit deel kunt lezen zonder deel 1 te moeten raadplegen. Ook de 'Opmerkingen over materiaal, onderwerp en stijl', heb ik overgenomen.

Omdat de meeste tekeningen niet gedateerd zijn, heb ik geen chronologische volgorde kunnen gebruiken. Ik heb de tekeningen gegroepeerd naar onderwerp: locaties in de nabije omgeving van Maastricht.

De opzet is vooral bedoeld om het boek in digitale vorm met een tablet of een laptop te bekijken. Een smartphone is door het formaat niet zo geschikt.

De tekeningen en foto's hebben een behoorlijke resolutie zodat inzoomen goed mogelijk is. Maar op papier is het ook prima te zien. Het is erg de moeite waard om de tekeningen in detail te bekijken. Zo ontdekt u details die anders verborgen zouden blijven. Er is een scherp oog en wat inlevingsvermogen voor nodig, maar ik help u op weg. We analyseren de tekeningen en dat wat we zien en vergelijken dat met nu.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Maastricht, 1 juli 2021
Peter Scheele

Links

Er zijn rode en blauwe links.

De rode > bij een tekening springt naar de Lijst van afbeeldingen achterin het boek, de rode titel daar springt terug naar de pagina met de tekening.

De blauwe links openen webpagina's, vooropgesteld dat er een actieve internetverbinding is.

Dank aan:

- Mevrouw drs. I.M.H. Evers, Ingrid, voor de historische en tekstuele correcties.
- De heer F.F.A. Laeremans, Frans, voor de enorme stapel naslagwerken.
- Mevrouw drs. M.W.J. Oostvogels, Marijke, voor de tekstuele correcties.
- De heer P. Tieman, Paul, voor de prachtige tekening van pagina 42.

Dit boek is gratis, het komt uit de Boekenkast van Peter Scheele: https://scheelpj.home.xs4all.nl/Site/

Wie was Josua de Grave?

Hij is geboren in Amsterdam in 1643. De precieze datum is niet duidelijk, maar hij werd er op donderdag 2 juli gedoopt. Zijn vader was Claude Pieterszoon de Grave alias Claude de Graeff (ca. 1598 - 1667) en zijn moeder Sara Bols (? - 1655). Hij had twee oudere broers, Pieter en Cornelis, en een oudere zuster, Jannetje.

In 1659 trad hij op zestienjarige leeftijd toe als leerling schilder tot het Sint-Lucasgilde in Haarlem, het gilde voor kunstenaars en kunstambachtslieden. Tijdgenoten waren daar Frans Hals, Jacob van Ruisdael en Adriaen van Ostade, zij waren ook aangesloten bij het gilde. De opleiding bestond uit drie delen: leerling, gezel en meester. Later was hij betrokken bij het Staatse leger onder stadhouder Willem III, het leger van de Republiek.

Hij ging in 1668 van Parijs naar Maastricht, waar hij in 1669 arriveerde. Op 3 december 1670, hij was toen 27, trouwde hij in Maastricht met Jenneton de Bisson, ze kregen twee dochters. Josua liet op 15 december 1670 een testament opstellen dat alle voorgaande verving, hij was niet onbemiddeld.

In 1671 ging hij met Valentijn Klotz en Barnardus Klotz (diens broer?) naar Bergen op Zoom, maar hij keerde later dat jaar terug naar Maastricht. Er dreigde oorlog in de Zuidelijke Nederlanden; Josua bracht zijn gezin en zijn bezittingen naar Den Haag. In juli en augustus 1676 waren Josua en Valentijn weer in de buurt van Maastricht. De stad was in 1673 veroverd door Lodewijk XIV. De Republiek deed een poging om de stad te ontzetten. Josua en Valentijn waren erbij aanwezig, al is onbekend wat hun rol was. De poging mislukte, Maastricht bleef tot 1678 in Franse handen.

Josua overleed in Den Haag in 1712. Ook hier is de datum onduidelijk, maar op 25 juli werden de kosten van de begrafenis betaald.

Hij is vooral bekend geworden door zijn topografische tekeningen in de Zuidelijke Nederlanden. Zijn werken zijn te vinden in tal van musea zoals: Museum of Fine Arts in Boston USA, Hamburger Kunsthalle, Hessisches Landesmuseum Darmstadt, Scottish National Gallery, Bonnefantenmuseum Maastricht, British Museum London, Aachen Museum Burg Frankenberg, Galerie Nathalie Motte Masselink Paris, Staatliche Graphische Sammlung München, de veilinghuizen Christie's Amsterdam en New York en in tal van privécollecties.

Over Josua is niet veel geschreven. Er zijn enkele tijdschriftartikelen over hem en twee tijdgenoten, Valentijn Klotz en Barnardus Klotz, ze tekenden in dezelfde stijl. Ook is er een engelstalige Wikipedia-pagina: https://en.wikipedia.org/wiki/Josua_de_Grave Sommige beschrijvingen vermelden dat hij ook wandtapijten ontwierp. In de wijk Caberg in Maastricht is een straat naar hem genoemd: de Josua de Gravelaan.

Wie was Valentijn Klotz?

Valentijn Klotz is geboren in 1650 in Maastricht. De exacte datum is niet bekend. Misschien wel op 14 februari, de naamdag van Sint-Valentijn. Ook hij was betrokken bij het Staatse leger; hij en Josua trokken veel samen op. Valentijn overleed in Den Haag op 15 november 1721. Over zijn leven is verder nauwelijks meer bekend. Hij signeerde zijn latere werk met Valentinus. In de wijk Sint-Maartenspoort in Maastricht is een straat naar hem genoemd, de Valentijn Clotsstraat.

En de collega's?

We komen in dit deel tekeningen tegen die niet van Josua of Valentijn zijn. Ze hebben een heel eigen stijl, zijn omkaderd met lijnen en in het onderste kader staat de titel in fraai gekalligrafeerd schrift. Ik heb niet kunnen achterhalen van wie die zijn. We houden het dus op Nomen Nescio: de naam is onbekend. Er is geen Nomen Nesciostraat in Maastricht. Nergens trouwens.

De tekening op pagina 42 is van Paul Tieman, kunstenaar uit Maastricht.

En Peter Scheele?

Ik ben geboren in 1951 in Haarlem en in 1961 kwam ik in Maastricht.

Ik ben docent geweest, informatica was mijn hoofdvak. En nu maak ik voor mijn plezier boeken, foto's en tekeningen van Maastricht en zijn rijke verleden.

De Tekeningen

1671 tot Maeftricht de tongerse poort 4
Te Maeftricht 6
Anno 1669 het huijs te Aefie mont bij maeftricht 8
Anno 1669 geteeckent bij Maeftricht 9
Anno 1669 bij Maeftricht 10
Watermolens aan de Jeker 12
Anno 1670 geteeckent bij Maeftricht 14
Bij de stad Maastricht 1674 juli 10 15
Belegering en Verovering Maastricht 1632 16
Buijten Maestricht Ao 1670 18
St Pieters Bergh Buijten Mastricht 19
geteeckent den 26. Maij aan S pieters berg 20
1669 op S Pietersberg 21
Bij Maestricht Lichten Burgh 1670 22
Lichten Burgh Ao 1670 23
buijten maestricht 1670 24
Grontsfelt 1670 6/21 by Maestricht 25
Valentinus Klotz fecit 26
maeftricht 27
geteeckent bij Maeftricht den 6 Maij 1671 28
Bij Mastricht 6 Maij 1671 29
Lichtenburg: by Maeftricht: 1670 30
Buijten Maeftricht Ao 1669 31
Buijten Maeftricht 1670 32
Buijten Maeftricht 33
Bij Maeftricht: 1670 34
Gezicht op Sint-Pieter en Ligtenberg 35
Zonder titel 36
Buijten Maeftricht tot St Pieter 1670 37
geteeckent bij Maeftricht Anno 1670 38
geteeckent bij Maeftricht Anno 1670 39
La Moeterije 40
La Moeterije dichtbij 41
Instorting bij De Vijf Koppen 42
1669 tot Maeftricht 43
te Heer 44
Bij Mastricht Ao 1670 45

Opmerkingen over materiaal, onderwerp en stijl

Josua en Valentijn hebben tekeningen en schetsen gemaakt. Of ze tekenden uit liefhebberij of in opdracht van een werkgever, weten we niet. De tekeningen zijn van opmerkelijke nauwkeurigheid, af en toe met vermelding van plaats en tijd.

De omtreklijnen zijn vaak getekend in bruine spijkerinkt, ingevuld met donkere inkt in een of twee tinten grijs: gewassen met penseel. Dat worden grisailles genoemd, tekeningen in dezelfde kleur. Bij kleurgebruik zijn het tere kleuren als lichtrood, bleekgroen, blauw en okergeel. De schetsen zijn ruwer, minder verfijnd. Het papier heeft vaak afmetingen van circa 10 x 15 cm, ongeveer zo groot als A6 en briefkaartformaat. Een enkele tekening is groter. Vaak is de tekening omlijnd met een marge van ongeveer 1 cm.

Het onderwerp is vrijwel altijd stad, dorp of gebouw in een landschap. Het landschap speelt de hoofdrol. Met een brede horizontale opzet, vaak met wat voorgrond voor de diepte, lichte vergezichten, weinig felle contrasten, gebruik van schaduwen op huizen en daken. Ze hebben vaak een mooie sfeer. Het zijn topografische tekeningen en hadden vermoedelijk een militair belang.

De tekenstijlen van beide mannen lijken erg op elkaar, alsof ze elkaar inspireerden, imiteerden en kopieerden.

Kenmerken van Josua's werk: zijn waarneming is scherp en hij heeft oog voor lichtval en compositie. Er zijn in zijn tekeningen zelden mensen of dieren te zien. Het handschrift lijkt geschoold en is in lopend schrift, iets onregelmatig, met enkele kenmerkende tekens als de e en de h. De s werd in die tijd geschreven als een *f*.

Kenmerken van Valentijns werk: zijn techniek is verwant aan die van Josua. Het werk maakt een wat krachtigere en levendigere indruk, maar ook slordiger en minder verfijnd: vaak scheve gebouwen, meer schetsmatig. Hij gebruikt veel lijnen en wat minder invulling in tinten. Ook het handschrift is wat slordiger, het lijkt minder geoefend. Zijn tekeningen zijn vrijwel nooit gesigneerd. Dat maakt toeschrijven soms erg lastig.

Van een aantal tekeningen is het duidelijk wie de maker is, er staat een naam onder. In veel tekeningen staat geen naam, maar wel tekst. Als de handschriften daarvan voldoende op elkaar lijken, zijn ze van dezelfde tekenaar, al weten we niet wie dat is. Het kan Valentijn zijn, maar ook Barnardus Klotz of zelfs nog iemand anders. Ik heb die tekeningen toegekend aan Valentijn, maar dat is voor het gemak. Als er in een tekening geen naam en ook geen tekst staat, is het onduidelijk wie de maker is. Afgaan op stijlkenmerken kan misschien, maar de tekenaars namen zoveel van elkaar over dat er weinig zekerheid bestaat.

1671 tot Maeftricht de tongerse poort

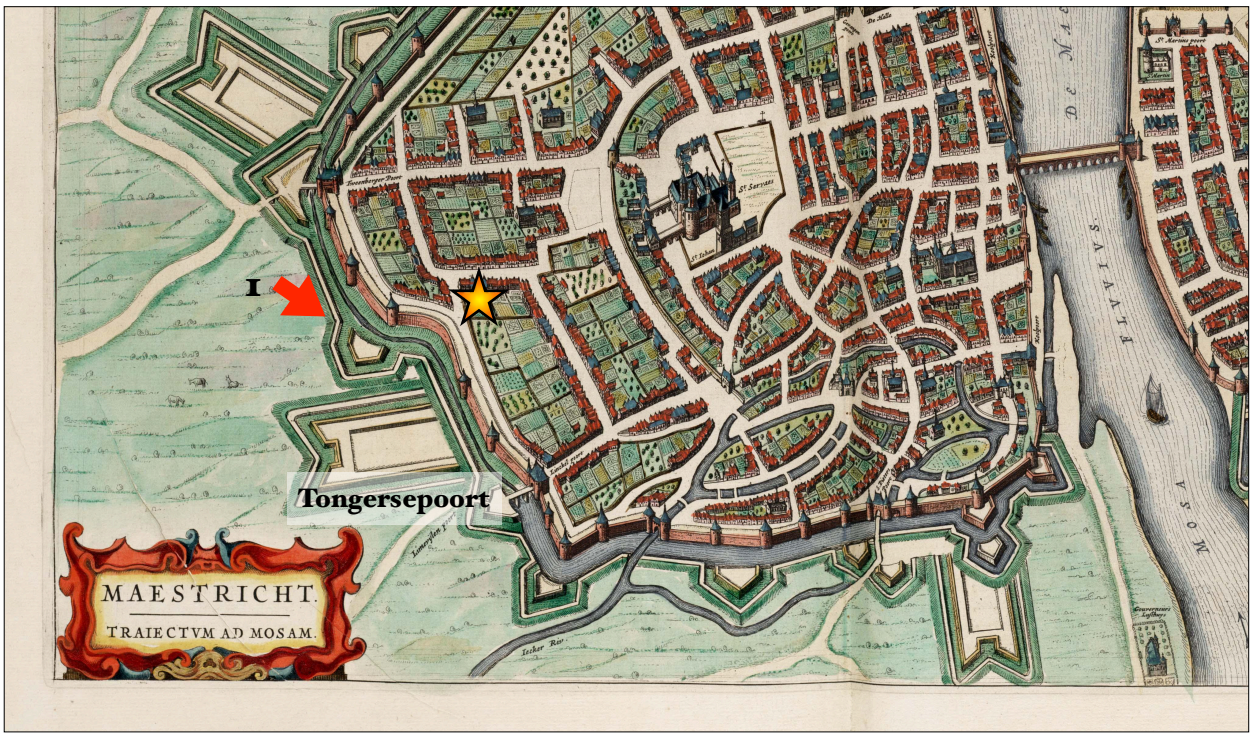

Waar kijken we naar?

Het is een mooi, bijna idyllisch plaatje van de omgeving van de Tongersepoort. We zien links een stuk stadsmuur met een hoekrondeel en daarachter de voortzetting van de muur, maar dan een eind verderop. De kaart van Joan Blaeu laat zien dat er op die plaats een bocht in de muur zit, net achter het rondeel. Op drie rondelen staat een erkertorentje, het was een beschutte plaats voor wachters. Het voorste rondeel heet Sint-Servaasbolwerk, de naam van het middelste is onbekend en het rondeel vlak voor de poort heet Merkat. Dan het rechthoekige poortgebouw met de hoge opbouw en met een ronde poorttoren ervoor. Op de achtergrond de heuvels van de Sint-Pietersberg. En op de voorgrond een wat slingerende landweg met karrensporen.

Die heuveltjes vooraan lopen niet door tot aan de muur. Voor de muur is een diepe, droge gracht. Op de kaart van Blaeu ziet u rechts naast de Tongersepoort de brede stadsgracht die gevoed werd door de Jeker en links de droge gracht.

Er loopt een smalle strook water tussen het groen. Het is een *cunette*, een smalle en verdiepte geul in de droge gracht en die was bedoeld om de natte werken in het noordwesten met water te kunnen vullen. Bij de Tongersepoort kon met een sluis de doorvoer van water geregeld worden.

Verder valt op dat de heuveltjes op de voorgrond zo wild van vorm zijn, alsof het braakliggend terrein is. Het zijn de bastions en glacis die rondom de stad liggen. Op kaarten en maquettes zien ze er strak uit, op deze tekening zijn de vormen nauwelijks te herkennen. Dat komt deels omdat ze overwoekerd zijn met onkruid en misschien ook door het oog van de kunstenaar die een mooi plaatje wilde maken. En misschien was het terrein wel echt zo. We zien het namelijk op alle tekeningen van Josua en Valentijn waarop bastions te zien zijn.

Aan het handschrift te zien is de tekening van Valentijn. Hij tekende die in 1671. Z'n standpunt zien we op de kaart van Blaeu bij pijl 1.

Bij de Tongersepoort: 2021

Valentijns standpunt was bij pijl 1. Tegenwoordig liggen de Hertogsingel en het Brandenburgerplein op die plaats.

Tussen 1673 en 1676, tijdens de Franse bezetting, verbeterden de Fransen de cunette, het werd een ondergronds kanaal. Dat werd het Jekerkanaal, ook wel *den watergangh* genoemd. Een overwelfd kanaal van baksteen, 1165 meter lang, 1,10 m breed, 1,7 m hoog, ruim 3 meter onder de grond. In feite een flinke buis. Het bestaat nog steeds, maar het is nergens zichtbaar of toegankelijk. En op verschillende plaatsen is het onderbroken door funderingsmuren van nieuwere gebouwen.

In 1761 ontplofte een grote hoeveelheid buskruit die opgeslagen was in een ondergronds kruithuis. 21 mensen vonden de dood, onder wie Abraham, een kanonnier. Hij is vermoedelijk erg onvoorzichtig geweest. Het sloeg een gat van tien meter diep en in de muur een bres van ruim veertig meter breed. Tegenwoordig ligt er een café met de naam *Abrahamslook* (het gat van Abraham). De locatie staat op de kaart aangegeven met een ★.

Toen in 1867 Maastricht zijn vestingstatus verloor, zijn heel veel vestingwerken opgeruimd. Muren geslecht, grachten gedicht, bastions afgegraven, terreinen geëgaliseerd. Er werden singels aangelegd en buitenwijken gebouwd. Er zijn nog wat straatnamen die herinneren aan rondelen en bastions.

De kaart van Joan Blaeu is uit 1652. Hoewel er in twintig jaar verschillende dingen veranderd zijn in Maastricht, bijvoorbeeld de bouw van het stadhuis op de Markt dat in 1664 geopend werd, is de situatie in grote lijnen hetzelfde gebleven.

Waar kijken we naar?

Opnieuw de Tongersepoort, maar nu vanuit zuidelijke richting. Op de voorgrond stroomt de Jeker met een bocht in de richting van de stadsmuur. Daar splitst de rivier. Een deel gaat buiten de muren om naar het oosten en een deel gaat door waterpoort De Reek de stad in.

Er is een legenda:
1 de tongersche poort
2 S servaes kerck
3 de tongersche baeracken
4 S Jans kerck

De Tongerse barakken liggen parallel aan de Tongersestraat, op de plaats waar nu de gebouwen van de universiteit liggen. Het zijn kazernes voor de militairen. De muur rechts van het poortgebouw is de plaats waar d'Artagnan in 1673 zou sneuvelen. Helemaal rechts, tussen de bomen, ligt een hoekbastion met daarop de Tongerse Kat.

Men zou het niet zeggen, maar het is een zonnige zomerdag. De tekening heeft een merkwaardige, wat surrealistische sfeer. Dat komt omdat het papier zo vergeeld is. Ook de witte spikkels dragen er aan bij. Als de kleur blauwer was geweest, had het op een maanverlicht landschap geleken. Waarschijnlijk heeft de tekening heel lang in een lijst aan een muur gehangen en heeft het licht de vezels verkleurd. Of de tekening is gemonteerd op zuurhoudend karton, waarbij het zuur voor de verkleuring zorgt die in het papier getrokken is. Het is te verhelpen door het papier te wassen, te bleken en te ontzuren. Maar dat moet zodanig dat de tekening zelf niet wordt aangetast. Specialistenwerk.

Gelukkig zijn vrijwel alle tekeningen van Josua en Valentijn opgeborgen onder prima condities, waardoor ze hun eigenlijke kleur hebben behouden.

De tekening is van Valentijn, te zien aan het handschrift. Hij maakte deze in 1670. Zijn standpunt was vermoedelijk in de buurt van de Jekerweg bij de Prins Bisschopssingel. Op de kaart bij pijl 2.

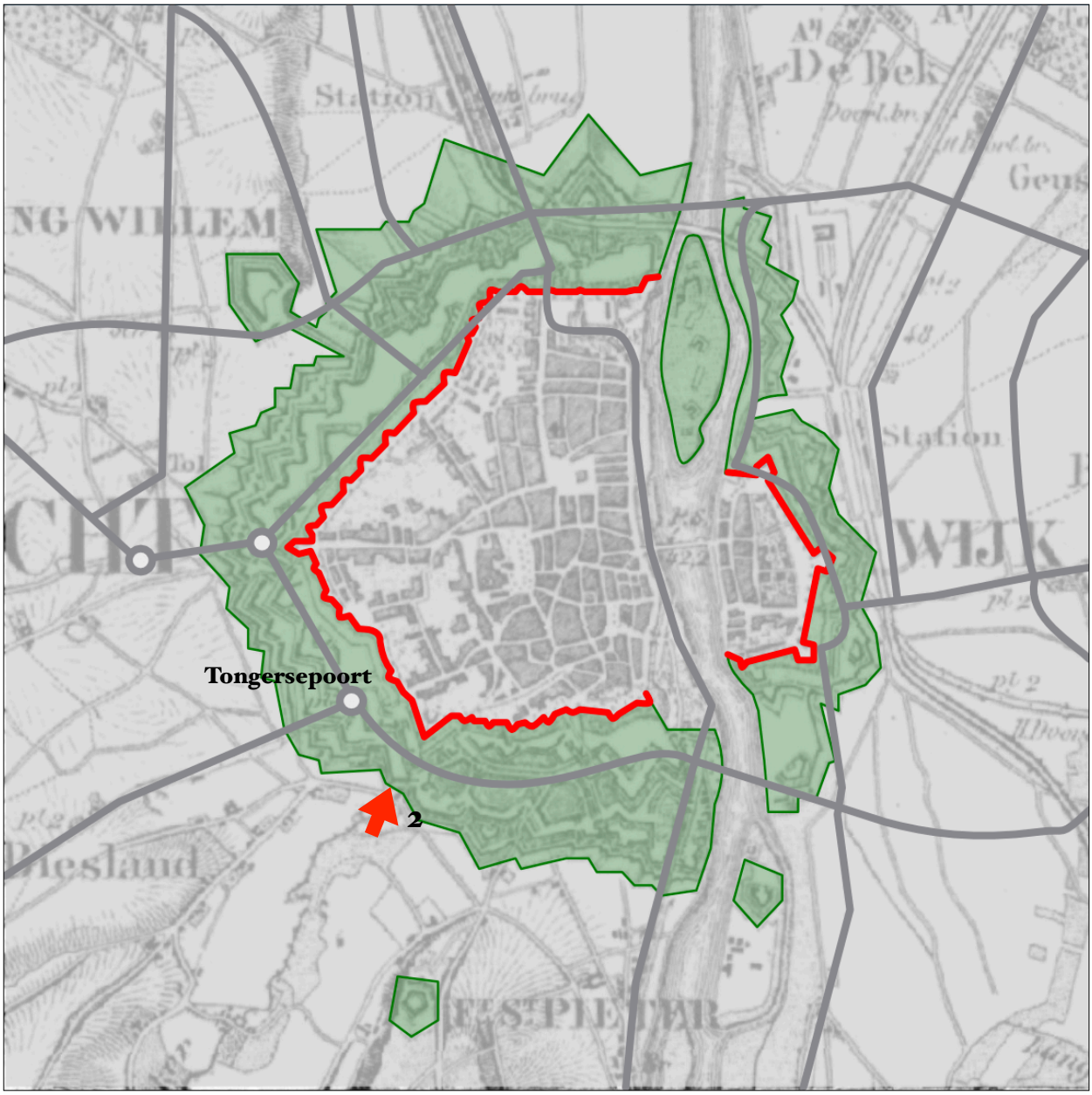

Vesting Maastricht: 2021

De vestingwerken zijn in deel 1 ook aan de orde geweest. Maar speciaal voor niet-Maastrichtenaren is hier een overzicht van de stadsmuren en de werken om de stad. Bovenstaand overzicht is gebaseerd op een plattegrond van 1863, kort voor het opheffen van de vestingstatus in 1867. We zien in rood de stadsmuren en in groen daaromheen de buitenwerken. Het is duidelijk wat een enorm terrein ermee gemoeid was. Ten opzichte van de kaart van Blaeu is het gebied veel groter geworden.

Het noordwestelijke deel van de werken bestaat nog. Net als het zuidelijke deel van de muur en de Onze Lieve Vrouwewal langs de Maas.

Toen de vestingstatus verviel, konden muren en werken worden opgeruimd om plaats te maken voor wegen (in grijs), wijken, industriegebieden en parken. Wie de plattegronden zelf wil zien, de link is https://www.topotijdreis.nl en daar inzoomen op Maastricht. Met de schuifbalk links gaat men door de tijd, maar de eerste plattegrond is van 1850.

Anno 1669 het huijs te Aefie mont bij maeftricht

Waar kijken we naar?

Deze tekening van Valentijn staat ook in deel 1: Château Neercanne. Daar heb ik een foto bij geplaatst die uit de verkeerde hoek genomen is.

Deze foto is vanaf de Sint-Pietersberg, aan de overzijde van het Jekerdal. De twee torens op de tekening liggen aan de zuidkant van het complex.

Het Jekerdal: 2021

Het Jekerdal is een prachtig dal dat van zuid naar noord loopt, van de Belgische grens naar Maastricht. Met aan de westkant de Cannerberg en aan de oostzijde de Sint-Pietersberg. Er lopen parallel twee wegen doorheen, de Cannerweg in het westen en de Mergelweg in de oosten. Er liggen veel landbouwgebieden, akkers en weilanden, hier en daar staat wat vee. Er liggen wijngaarden op de hellingen. Op tal van plaatsen zijn wilde stukken waar veldbloemen weelderig bloeien. Paadjes, weggetjes, bruggetjes, wat boerderijen en landhuizen. En daar tussendoor meandert de Jeker. Het is nu een Natura 2000-gebied en er wordt veel zorg besteed aan natuurbeheer. Het Jekerdal gaat over in het Jekerpark aan de rand van de stad en van daaruit in de stadsparken.

Er hebben in de loop van de eeuwen tientallen watermolens gelegen, de meeste zijn verdwenen. Ik kom er verderop op terug.

Anno 1669 geteeckent bij Maeftricht

>

Waar kijken we naar?

De bovenstaande tekening van Valentijn biedt een blik oostwaarts. We kijken dus vanuit het Jekerdal tegen de Sint-Pietersberg aan. Links ligt een groepje gebouwen en in het midden zien we nog een groepje. En op de voorgrond, naast een stapel stenen, is een bruggetje over een greppel. Bij hoog water loopt die vermoedelijk vol.

Bij het groepje gebouwen links staat de tekst 'De leste stuijver'. Dat lijkt de naam van een uitspanning, een herberg of een café. Het is niet mogelijk om de plaats te bepalen waar Valentijn gestaan heeft. En daarom is het ook niet bekend waar men zijn laatste stuiver kon besteden *aon e pötsje beer*.

Anno 1669 bij Maeftricht

>

Waar kijken we naar?

Nog een blik in het Jekerdal. De tekening is van Valentijn. De plaats is vermoedelijk hoog op de heuvel tegenover café Den Dolhaart aan de Mergelweg. Opvallend zijn de kale heuvels aan de linkerkant, de Sint-Pietersberg was vrijwel onbegroeid.

Er staat een legenda in de tekening:
1 de moelens buijten de tongersepoort
2 het huijs te Afiemont bij Can
3 te neeckum

Het huijs te Afiemont hebben we op de vorige pagina al gezien: Château Neercanne. Neeckum is het buurtschap Nekum. Het bestaat uit een vierkantshoeve of carréboerderij en enkele gebouwen die horen bij de twee Nekummermolens.

Maar dan dat groepje gebouwen op de voorgrond. De legenda vermeldt bij 1: de moelens buijten de tongersepoort. Er hebben in Valentijns tijd wat molens in die omgeving gestaan: de Molen van Hacken, de Wilhelmsmolen en de Lambrechtsmolen die ook wel de Molen van de Oude van den Bosch werd genoemd. Of dat deze molens zijn, is niet duidelijk.

Met de moelens buijten de tongersepoort werd niet één groepje watermolens bedoeld, maar alle watermolens in het Jekerdal.

Het Jekerdal: 2021

In de twintigste eeuw zijn er twee grote bedreigingen voor het Jekerdal ontstaan. Beide door fors ingrijpen van de mens.

De ene bedreiging was de aanleg van het Albertkanaal net over de grens in België tussen 1930 en 1939. Het Plateau van Caestert werd diep doorsneden. Het gevolg is dat die doorsnijding de grondwaterstroom onderbreekt waardoor het Jekerdal te droog is.

Dat kanaal zou ook de stroomrichting van de Jeker doorsnijden. Daarom moest er een onderleider (ook sifon of duiker genoemd) worden aangelegd. Een tunnel, bestaande uit vier tunnelbuizen. Iedere buis kan apart afgesloten worden voor onderhoud. Met aan de ingang roosters om drijfvuil op te vangen. De tunnel werd aangelegd voordat het kanaal gegraven werd. De werking is simpel: de U-vormige tunnel loopt vol en aan de andere kant loopt het water eruit en vervolgt de Jeker haar weg als rivier.

De andere bedreiging werd de winning van kalksteen of mergel in de Sint-Pietersberg door de ENCI. Die gebeurde in dagbouw, op grote schaal en dat bijna 100 jaar lang. Het resultaat is een enorme krater waarin veel grondwater stond. Dat water moest worden afgevoerd naar de Maas en ook dat zorgde voor daling van het grondwaterpeil in het Jekerdal. Een deel van de krater is zichtbaar op de foto. Door het bos op de top van de heuvel loopt een weg. Kijkt men naar de ene kant, dan ziet men het lieflijke Jekerdal. Maar aan de andere kant ligt het dystopische landschap van de afgraving. Een bizar contrast.

De kaart hieronder laat zien hoe de Jeker door de eeuwen heen gemeanderd heeft. De kaart is samengesteld uit vier kaarten: 1632 (zie pag. 16), 1777 (Ferraris), 1810 (Tranchot) en 2021 Apple Maps (Kaarten). De eerste drie zijn niet bijzonder nauwkeurig, maar het geheel geeft toch een erg aardig beeld van de wispelturigheid van de rivier.

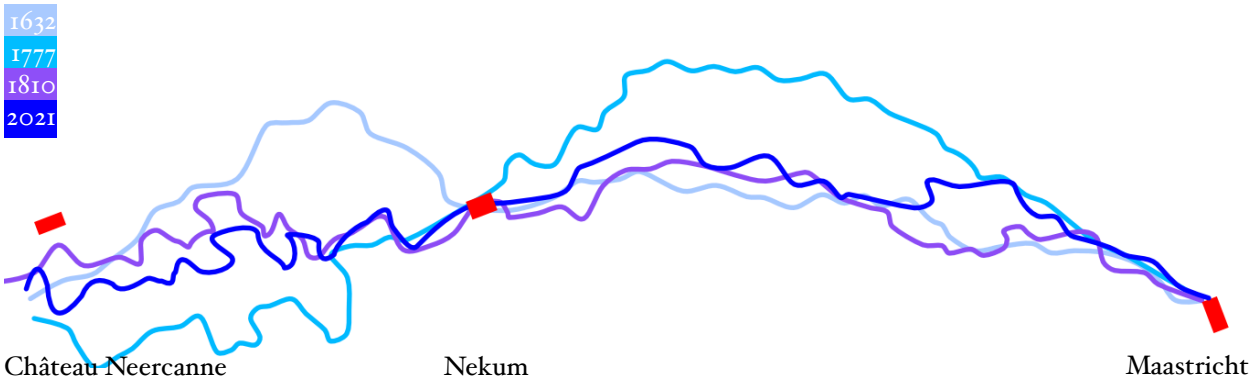

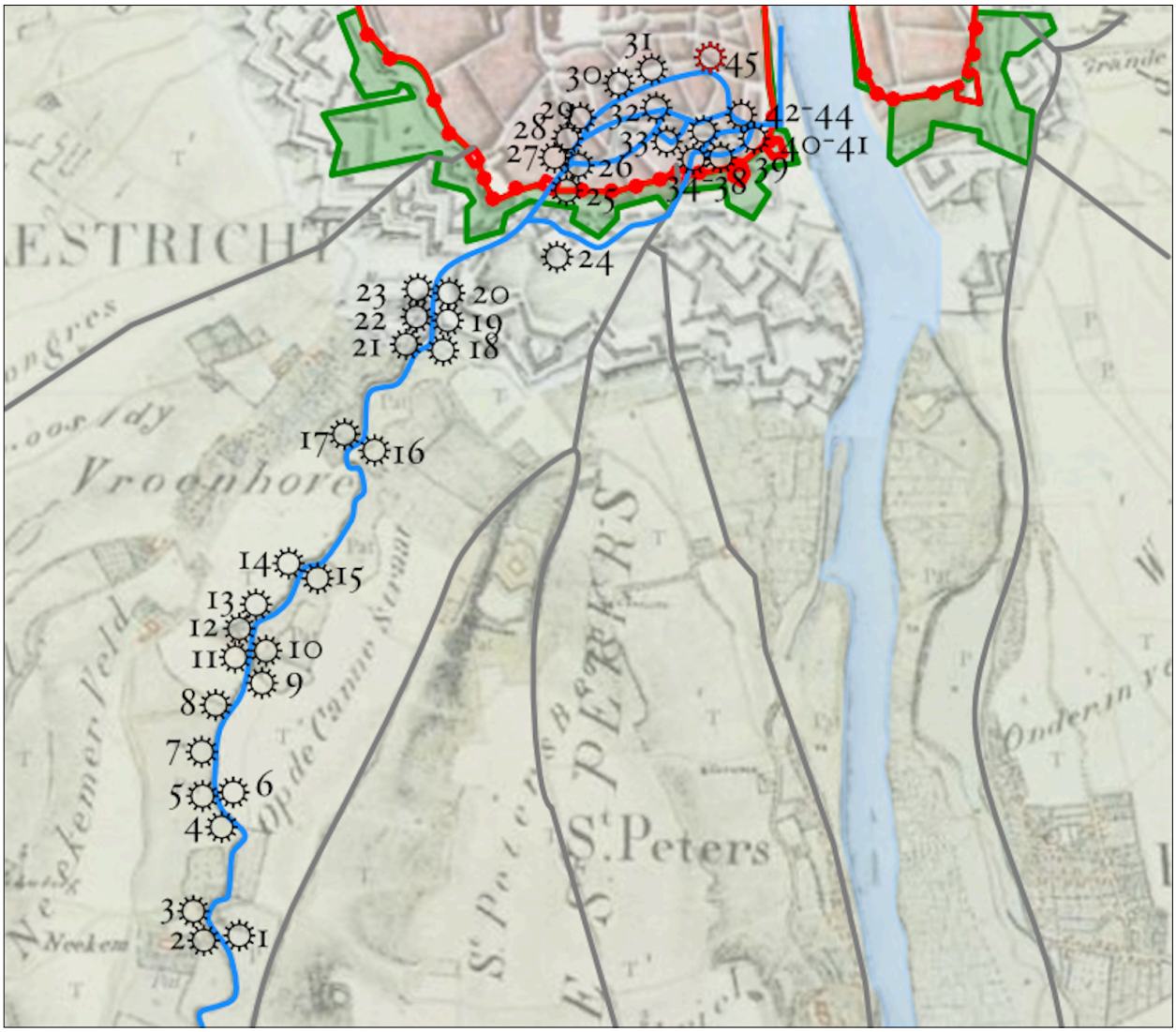

Waar kijken we naar?

We kennen natuurlijk de molens van de Zaanse Schans. Dat is een openluchtmuseum waar allerlei molens bijeen zijn gebracht. En we kennen de Kinderdijkse molens, negentien stuks in een paar lange rijen. Dat zijn uitsluitend windmolens.

Wat we nauwelijks kennen zijn de watermolens van de Jeker. Over een afstand van ongeveer vijf kilometer, van de huidige Belgische grens tot de monding in de Maas, stonden er wel 45. Het is alleen zo, dat de meeste niet meer bestaan. Eigenlijk moeten we stellen dat het Jekerdal en het zuidelijke stadsdeel één groot industriegebied was. Wel naar de normen van die tijd.

De Jeker is een kleine rivier die met een nogal grote stroomsnelheid tamelijk veel water vervoert, zeer geschikt voor het aandrijven van watermolens.

Er zijn drie soorten; de indeling heeft te maken met de plaats waar het water het waterrad raakt:

- bovenslag: het water komt van boven,
- middenslag: het water komt in het midden,
- onderslag: het water gaat onderlangs.

Langs de Jeker waren alleen middenslag- en onderslagmolens, zo wordt in het algemeen aangenomen.

De kaart hierboven laat de plaats zien waar de molens staan of stonden. De gegevens komen uit https://www.allemolenskaart.nl. De tabel op de rechterpagina correspondeert met de nummers op de kaart. Verder bevat die de naam, de periode, de huidige toestand, het type en het nummer van de molendatabase: https://www.allemolens.nl. Daarin staat meer informatie over de desbetreffende molen.

Lijst van molens

Nr	Naam	periode	status	type	database
1	Nekummermolen (rechts)	1619-1869	verdwenen	o	15529
2	Nekummermolen	1856-1937	onttakeld	o	01144
3	Hausebeemden	1800-1856	verdwenen	o	11059
4	Molen van Hacken	1422-1619	verdwenen	o	15921
5	Wilhelmsmolen	?-1619	verdwenen	o	15922
6	Lambrechtsmolen / Molen van de Oude van den Bosch	1619-?	verdwenen	o	15925
7	Molen van Hendrik van Gemert	1559-?	verdwenen	o	15923
8	Sint-Servaasmolen	1421-1619	verdwenen	o	15924
9	Mathijsmolen	1421-?	verdwenen	o	15928
10	Molen van Dollaert	1800-1894	onttakeld	o	11061
11	Molen van Lombok / de molen van Sint-Servaas / Voorste Molen	1800-heden	draaiend	o	01145
12	De Wolsack / Molen in 't Biesland / Overste Viertorenmolen	?-?	onttakeld	o	15540
13	Achterste Molen	1800-1897	onttakeld	o	11060
14	Molen van Hubertus Devens	1824-1932	verdwenen	o	15926
15	Peter v.d. Laekenmolen	1421-1832	verdwenen	o	15927
16	Bundsmolen	1574-1615	verdwenen	o	15929
17	Molen van Houb Leuns / V.d. Wijngaard	1557-1603	verdwenen	o	15532
18	Oliemolen Op de Born / Molen van Weustenraad	1800-1839	verdwenen	o	12625
19	VanderBroekmolen	1494-1579	verdwenen	o	15552
20	Watermolen	?-1823	verdwenen	o	15931
21	Watermolen	?-1832	verdwenen	o	15930
22	Molen van Plaumen	1800-1839	verdwenen	o	11062
23	Houb Lay Cannermolen / Molen van Schrammen	1800-1839	verdwenen	o	11063
24	Croesemolen	1500-1579	verdwenen	o	15553
25	Heksenmolen bovenste	1800-1958	onttakeld	o	03924
26	Weyermeelmolen 2 Onderste/Achterste Molen	1464-1875	verdwenen	o	07078
27	Molen van Dolk	1800-1959	verdwenen	o	06681-1
28	Weyervolmolen 3	1560-1837	verdwenen	o	15530
29	Weyermeelmolen 4	1619-1837	verdwenen	o	15531
30	Stermolen van Sint-Servaas	1171-1291	verdwenen	o	15554
31	Hertogsmolen	1800-1900	verdwenen	o	03923-a
32	Bovenste Molen	1800-1873	verdwenen	o	11066
33	de Bong / De Middelste molen op de Jeker / De Stevermolen	1800-1880	verdwenen	o	11067
34	Hofkensmolen	1795-1870	onttakeld	o	10207
35	Onderste Neustadmolen	1617-1850	onttakeld	m	11069
36	Leeuwenmolen of Molen van Clemens	1800-heden	draaiend	m	03925
37	Molen van de Armentafel van Sint-Nicolaas	1574-1593	verdwenen	o	15533
38	Sint-Jansmolen	1593-1684	verdwenen	o	15534
39	De Onderste Molen op de Jeker	1800-1897	verdwenen	o	11068
40	Sulsmolen	1369-1530	verdwenen	o	15535
41	De Vijf Koppen	1600-1908	onttakeld	m	03925-a
42	Koren- en kruitmolen	1546-1733	verdwenen	?	11071
43	Plijstmolen	1575-1607	verdwenen	o	15536
44	De Anker	1775-1876	onttakeld	?	11072
45	Bisschopsmolen	1800-heden	in bedrijf	o	03923

Status:

- Verdwenen: er zijn geen resten van het gebouw, dus ook niet van de molen
- Onttakeld: het gebouw staat er nog, de molen is verdwenen
- Draaiend: het molenrad is er nog, maar de molen maalt niet meer
- In bedrijf: De molen is intact en er wordt gemalen.

Anno 1670 geteeckent bij Maeftricht

Waar kijken we naar?

Naar een panorama. Het zijn twee vellen papier aan elkaar geplakt. De tekst is Anno 1670 geteeckent bij Maeftricht aen de Moelens buijten de tongersepoort. De tekening is van Valentijn, te zien aan het handschrift.

We zien een watermolen aan de linkerkant. Het waterrad is niet zichtbaar, dat zit aan de andere kant van het gebouw. En de Jeker, er zwemmen wat eenden tegen de stroom in. Er is een zwik zwak bruggetje. Op de oever rechts zijn twee mensen zichtbaar van wie maar een half. Het lijkt of die op de grond zit: even pauzeren voor de grote oversteek. En aan de overkant lopen er nog vier. Een van hen, het lijkt een vrouw, draagt een last op het hoofd. Op de achtergrond zien we de heuvelrug van de Sint-Pietersberg. De top begroeid met gras, de flank is kale mergel. Helemaal rechts zien we tussen de bomen een stukje van een gebouw. En helemaal op de voorgrond ligt een rij stapstenen om een drassig stukje over te kunnen steken. De eerste is rond, het lijkt een molensteen.

Het meest intrigerende is het gebouw op de voorgrond. Er zitten zoveel structuren in, dat het moeilijk is om uit te maken hoe het in elkaar zit. De rechterkant is een stenen muur die uitloopt in een spitse topgevel bedekt met tegels. Het dak is bedekt met leien, aan het ritme te zien. Daaronder een horizontale balk en een stuk muur dat gedeeltelijk gepleisterd is. Het pleisterwerk houdt op bij de volgende balk.

En dan wordt het ingewikkeld. Want daaronder zit nog een stuk muur van ruwe stenen. Het lijkt of er onderin een luik zit met twee scharnieren. En dan die poer. Het is de stapel stenen waarop een verticale balk staat. De stenen zijn bedoeld om de onderkant van de balk droog te houden zodat die niet rot. En er is een schoor, de schuine boomstam, die ingelaten is in de balk en die onderaan wordt tegengehouden door de molensteen. Maar wat ondersteunt die balk eigenlijk? Het is maar een onduidelijk geheel, al is het wel schilderachtig.

Waar deze molen gestaan heeft, is niet duidelijk. Er zijn zoveel molens verdwenen waarvan we niet weten hoe ze er uit hebben gezien. Maar aan de lijn van de heuvelrug te zien, heeft de molen ter hoogte van Fort Sint-Pieter gestaan.

Bij de stad Maastricht 1674 juli 10

>

En wat is dit?

Deze tekening zorgt voor nog meer verwarring dan de vorige. Om te beginnen is niet bekend wie de tekenaar is. Er staat geen naam of tekst in. En zomaar toeschrijven aan Josua of Valentijn is niet mogelijk. Want de tekening is gemaakt op 10 juli 1674 en toen waren beiden vrijwel zeker niet in de buurt. De titel en de datum komen van de achterkant van de tekening. Dat de tekenaar het zelf opgeschreven heeft, is niet waarschijnlijk.

Het tweede probleem is het type molen. Het is een bovenslagmolen: het water valt van boven op de schoepen. In het algemeen wordt aangenomen dat dit type niet voorkwam in het Jekerdal. Als er bovenslagmolens hebben gestaan, kan dat alleen in de buurt van heuvels, want het water uit een bron, een meer of een beek moet via een goot tot boven het rad worden geleid. En die goot zien we ook. Maar die gaat deels schuil achter de bomen, zodat we niet kunnen zien waar het water vandaan komt.

Aan de stand van de zon te zien, ligt het zuiden min of meer links. Dat betekent dat de molen ergens tegen de heuvels aan de westkant van het Jekerdal gestaan moet hebben. Ook is de oostkant van de Sint-Pietersberg mogelijk, de kant van de Maas. Dat kan natuurlijk best, daar komen wel beken naar beneden, maar ik ben geen enkele beschrijving van een dergelijke molen op die plaatsen tegengekomen.

In het raam boven het rad kijkt iemand naar de tekenaar. En in het raam naast het rad lijkt ook iemand te staan. En wie goed kijkt ziet links, naast de kruin van de boom, nog iemand staan. Achter hem staat een gebouw. Tussen de bomen, aan het begin van de goot, staat iets of iemand. Ik heb geen idee wat de tekenaar bedoeld heeft. Het kan een deel zijn van een sluisje waarmee men de stroom open of dicht draait, maar het lijkt ook op een mens. Er groeien planten in de goot, zoveel dat er water over de rand klotst.

Het is een erg aardige, schilderachtige tekening, een romantisch tafereel, maar ook een die meteen veel vragen oproept.

Belegering en verovering Maastricht

>

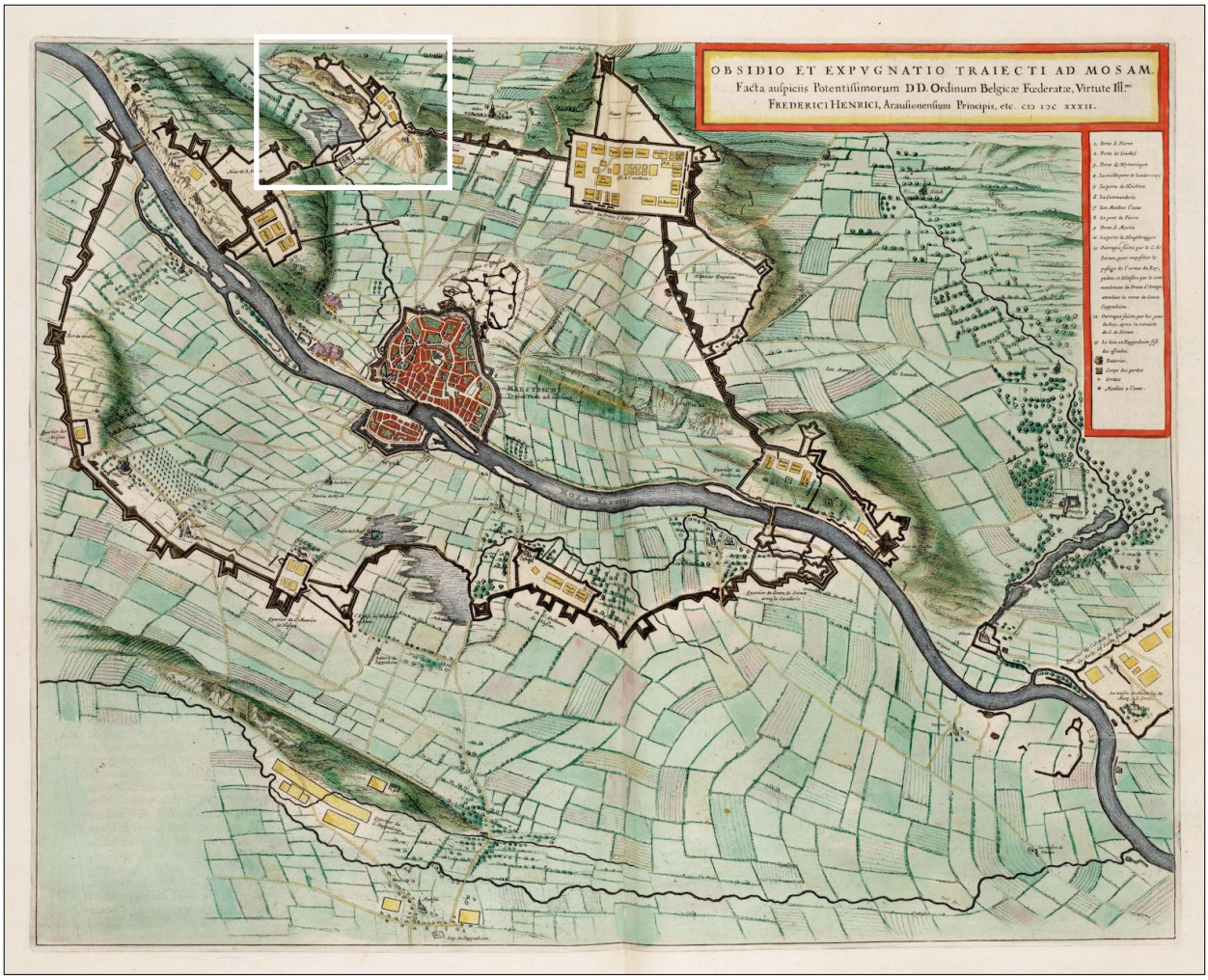

Waar kijken we naar?

Frederik Hendrik werd de Stedendwinger genoemd. Hij was in 1632 bij Maastricht met het doel om de stad in te nemen zodat die weer in Staatse handen kwam. Om dat te bereiken, legde hij een cordon van aarden wallen en fortificaties om de stad, zodat die van de buitenwereld werd afgesloten; een circumvallatie-linie. We zien hierboven een kaart van de werken.

In de linker bovenhoek ligt het Jekerdal. We zien de Cannerberg bovenaan, dan het Jekerdal, de Sint-Pietersberg en de Maas. Op de detailkaart op de rechter pagina zien we: 1 Château Neercanne, 2 hoeve Nekum en 3 de Apostelhoeve. Het Jekerdal werd in de lengte al doorsneden door de Jeker en nu ook in de breedte door de linie. Die loopt om hoeve Nekum heen. Op de Cannerberg lag een hoornwerk met de punten naar buiten gericht. Dat was om aanvallen van buitenaf te kunnen afweren. U ziet het op de kaart bij 4. Daarnaast lag het kwartier van kapitein Hendrik van Nassau.

Josua en Valentijn waren 37 jaar later in het Jekerdal. Of ze nog resten hebben gezien van de werken is wel waarschijnlijk, al is er op hun tekeningen niets van te zien. En de verhalen kenden ze zeker.

Hoornwerk op de Cannerberg: 2021

Deze satellietfoto is van Maps (Kaarten) van Apple. Het laat het zuidelijke deel van de Cannerberg zien. Sommige akkers zijn begroeid, andere nog kaal. Bij 4 is op sommige plaatsen het gewas al opgekomen. Precies in de vorm van het hoornwerk. De ondergrond is door de aarden wal vermoedelijk wat dichter waardoor het meer vocht vasthoudt en de planten sneller groeien. Een aardig voorbeeld van satelliet-archeologie. Er is nu ter plekke in het landschap niets te zien; het hoornwerk is te groot en de akker te glad geploegd.
Toch bijzonder, zo'n echo uit een ver verleden.

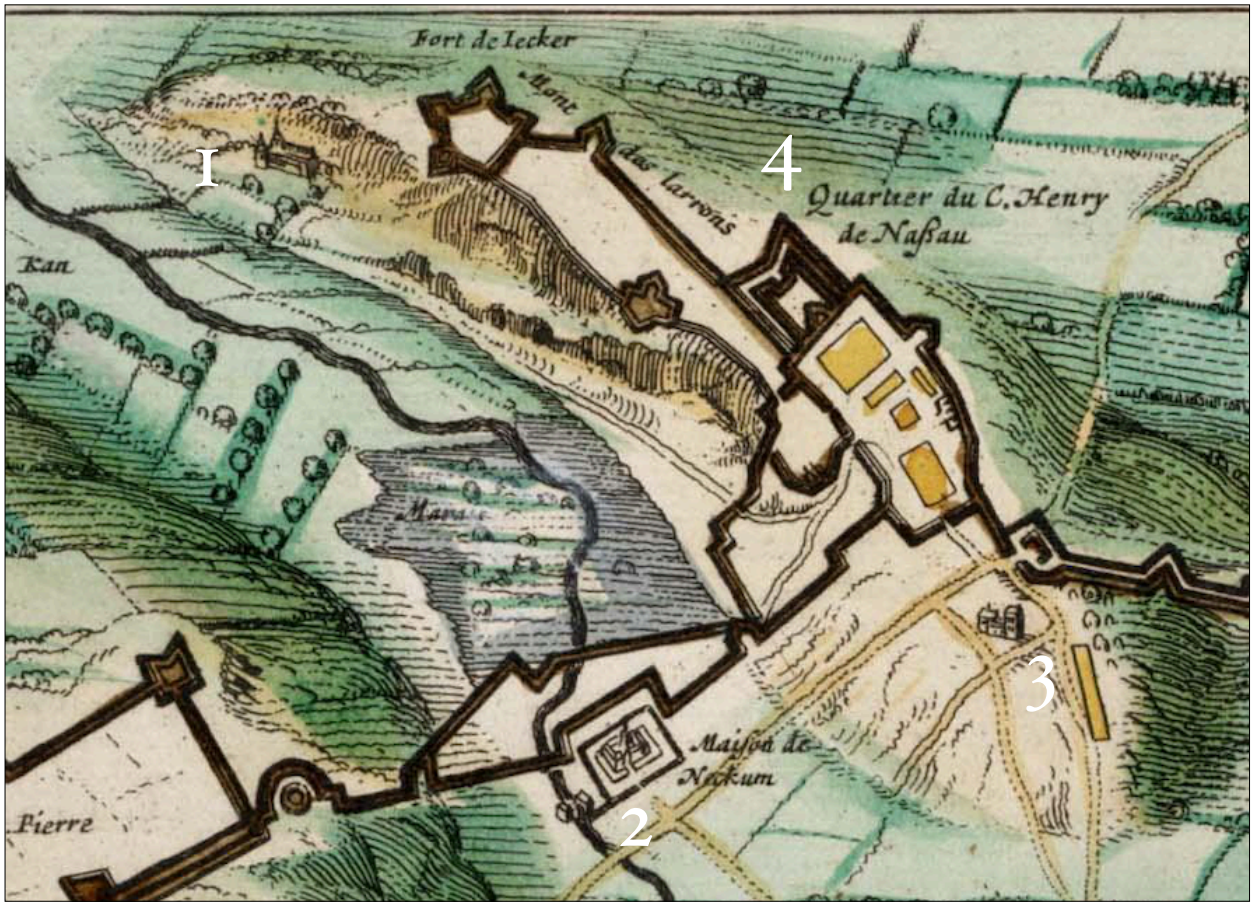
Fort de Iecker
Mont des larrons
Quartier du C. Henry de Naßau
Kan
Mans
Maison de Nackum
Pierre
1
2
3
4

1
2
3
4

Buijten Maestricht Aº 1670

Waar kijken we naar?

We zijn aan de oostkant van het Jekerdal, de kant van de Sint-Pietersberg, en kijken richting de stad. We zien helemaal links de Tongersepoort, dan de Sint-Servaas- en de Sint-Janskerk. En daarvoor de stadsmuur. Dichtbij, aan de Mergelweg, staat een huisje. Het rechterdeel van de tekening laat de flank van de berg zien met een weg en rotspartijen. De schaduw valt heel licht over het pad. Valentijn heeft hier ook getekend, ook in 1670, op net zo'n stralende dag als deze. Die tekening staat in deel 1. Maar deze tekenaar had een iets ander standpunt

De tekening is niet gesigneerd, maar wel in heel duidelijke kaders gezet. En in het onderste kader staat een prachtig geschreven tekst, bijna gekalligrafeerd. Kijk eens naar die M en die A.

Maar het handschrift is niet van Josua of Valentijn. Het schrift lijkt eerder eind achttiende eeuws, van veel later dus.

We weten niet wie de tekenaar is. Die heeft meer tekeningen gemaakt in dezelfde stijl, we zullen die verderop zien. En er is nog iets, al valt dat bijna niet op. Er zijn dunne, rechte hulplijnen zichtbaar, diagonaal, horizontaal en verticaal.

Deze tekening is een kopie van een andere tekening. Ook daar komen we verderop op terug, want daar is wel iets aardigs mee. Deze tekening is dus niet in 1670 gemaakt, maar pas (veel) later. En het is ook goed mogelijk dat deze kopie gemaakt is naar een nog onbekende tekening van Valentijn. Waar zou die zijn?

geteeckent den 26. Maij aan S pieters berg

>

Waar kijken we naar?

Het lijkt de Grote Ingang tot de Sint-Pietersberg. Die werd ook wel de Tiendschuur genoemd. Andere namen waren *La Grande Entrée* of *L'Ancienne Entrée*. Het was een van de ingangen van het Noordelijke Gangenstelsel. De afmeting was enorm: wel 16 meter breed en 13 meter hoog. Daar passen met gemak vier opgestapelde standaard stadsbussen in. Eigenlijk was het een portaal waar meerdere gangen op uitkwamen. De ingang lag aan de oostzijde, dichtbij de huidige Mergelweg.

Iets verder naar links, buiten beeld, zou later het Fort Sint-Pieter gebouwd worden. In 1916 stortte het plafond in en werd de toegang geblokkeerd. Tegenwoordig ligt de plek in achtertuinen van woningen aan de Mergelweg en staan er zoveel bomen dat de plek niet meer te zien is. Het is opvallend hoe kaal de berg in die tijd was.

Het is een aardige tekening gemaakt door Valentijn. Welke 26ste mei het is, is niet duidelijk. Het kan die van 1669, die van 1670 of 1671 geweest zijn.

Gangenstelsels: 2021

In de Cannerberg ligt de Jezuïetenberg met daarin een mergelgroeve. Het gangenstelsel is wel 20 kilometer lang. De ingang ligt bij Kasteel Neercanne. Ook onder de Apostelhoeve ligt een ingang, die echter ontoegankelijk is gemaakt. In de Sint-Pietersberg liggen de gangenstelsels Noordelijk Gangenstelsel, de Zonneberg en Slavante. Die hebben samen een lengte van zo'n 150 kilometer.

Er zijn langs de flanken van de heuvels dus heel wat ingangen. De stelsels zijn geen grotten, die hebben immers een natuurlijke oorsprong. De gangen zijn ontstaan door het uitzagen van mergelblokken die gebruikt werden voor de bouw en het maken van beeldhouwwerken. Het kalkzaagsel werd gebruikt in de landbouw om de grond te verrijken en te ontzuren.

St Pieters Bergh Buijten Mastricht

Waar kijken we naar?

Een tekening van dezelfde onbekende tekenaar van pagina 18. De indeling met de kaders is hetzelfde, de titel van de tekening is geschreven in hetzelfde fraaie en regelmatige handschrift. De M is anders dan die van de vorige tekening en ook de naam is anders: Mastricht.

De tekening doet erg vlekkerig en rommelig aan, omdat tekst op de achterzijde doorschijnt. Dat is vermoedelijk het gevolg van inktvraat. Het ijzer in de spijkerinkt gaat een verbinding aan met zuren waardoor het door het papier bijt. Er is speciale behandeling van de tekening nodig om het proces te vertragen.

Verder valt bij deze tekenaar op dat hij arceringen gebruikt heeft, dat hebben we bij Josua en Valentijn nog niet gezien. Ook zijn de rotspartijen eerder schilderachtig dan realistisch weergegeven. De tekening is gemaakt met pen en bruine inkt en gepenseeld (gewassen) met grijze inkt.

De voorstelling is de Sint-Pietersberg, de ingang van een gang met een schuurtje ernaast. Vermoedelijk is het een onderkomen voor blokbrekers. Op de voorgrond een huisje met een kar ernaast voor het vervoer van mergelblokken. Op de achtergrond de Maas en de andere zijde van het Maasdal. En dat alles onder een lucht met dreigende wolken.

Gangenstelsels: 2021

De gangen konden ook gebruikt worden voor het opslaan van goederen en dienden als schuilplaats voor mensen en levende have in tijden van nood. Tot de jaren zeventig van de twintigste eeuw waren er nog grotwoningen waar mensen werkelijk in woonden. En hier en daar waren er champignon- en witlofkwekerijen. De duisternis, de temperatuur en de hoge luchtvochtigheid waren er ideaal voor.

De gangen worden regelmatig gecontroleerd door het Staatstoezicht op de Mijnen. En dat is nodig, omdat er op verschillende plaatsen instortingen zijn geweest. In geval van instortingsgevaar wordt dat deel van het stelsel afgesloten voor het publiek. De veilig verklaarde gebieden zijn toegankelijk. Maar daarmee is niet gezegd dat men zomaar, zonder gevaar, naar binnen kan gaan.

1669 op S Pietersberg

>

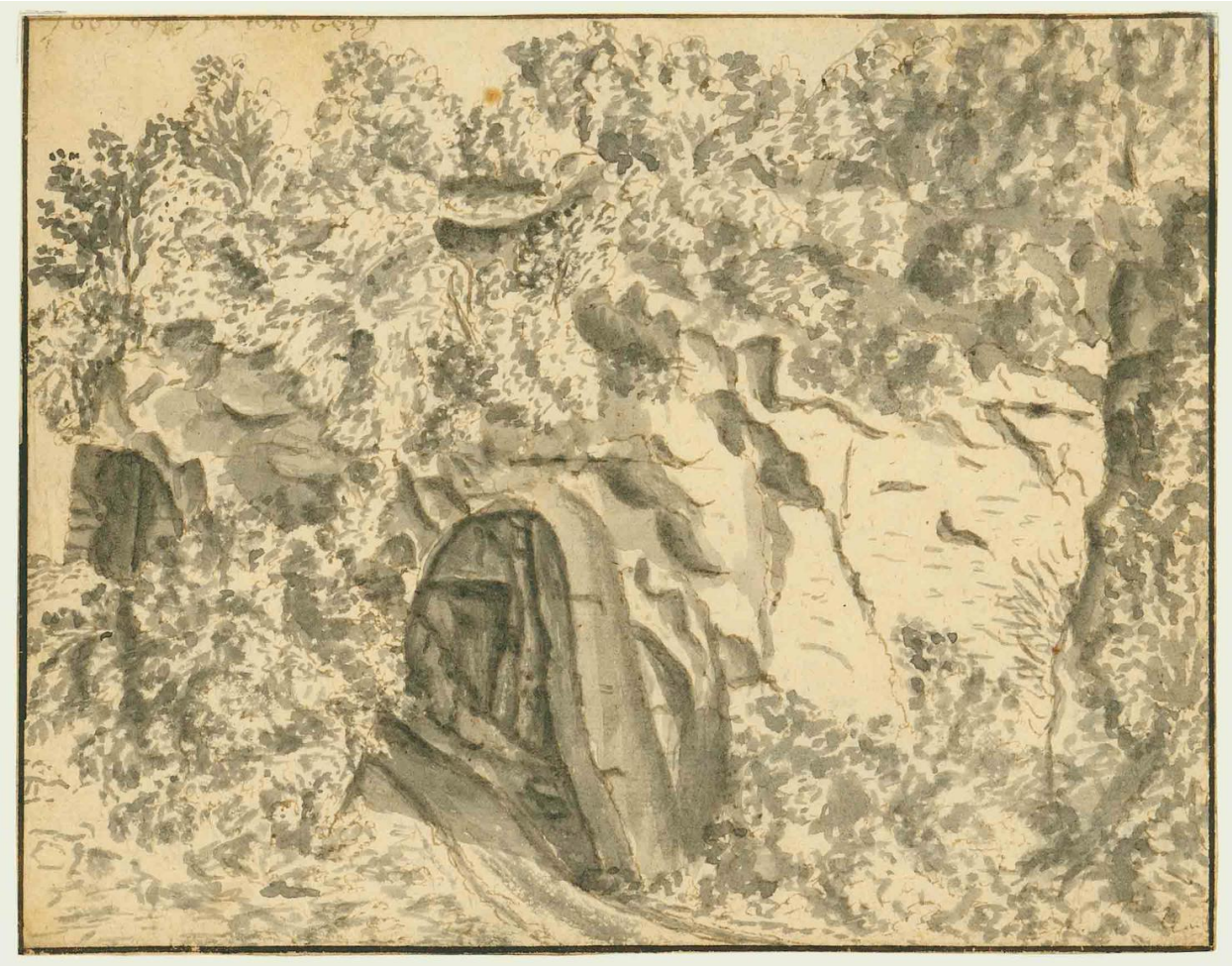

Waar kijken we naar?

We zijn aan de oostkant van de Sint-Pietersberg, in de buurt van Slavante en ruïne Lichtenberg bij de ingangen van gangenstelsel Mussenberg, het zijn er twee. Er loopt een karrenspoor naar binnen. De tekening is van Valentijn.

Wat is dat toch dat de tekenaars zoveel tekeningen hebben gemaakt van ingangen van grotten en gangenstelsels? Het is te gemakkelijk om er een freudiaanse verklaring voor te geven. Want zo'n ingang is toch vooral de scheidslijn tussen twee compleet verschillende werelden: de bekende buitenwereld en de huiveringwekkende wereld binnen. Het verschil tussen licht en donker. Zeer donker. Al na twee bochten is het er volslagen duister. Zo duister dat ieder beetje oriëntatie en zelfvertrouwen direct verdampt. Wie z'n angst niet onder controle houdt, raakt in paniek. Schuifelend en tastend voortbewegen brengt al grote risico's met zich mee. Er klinkt geen geluid van buitenaf. Men lijkt niet alleen volkomen blind, maar ook volkomen doof. Ook is er het verschil tussen warm en koud. Binnen heerst constant een temperatuur van 11°. Als het buiten zomers heet is, is het binnen koel. En vriest het buiten, dan is het binnen hooguit fris. Maar door de luchtvochtigheid gaat de kilte al snel tot op het bot. Na korte tijd raakt het tijdsbesef erg ontregeld. Ieder geluid dat men maakt, echoot hol tegen de wanden en in iedere schaduw loert iets. Schreeuwen helpt niet, niemand kan het horen. Hallucinerende effecten in een zeer vervreemdende omgeving.

De ingang kan ook gebruikt worden als uitgang. Dat ligt niet voor de hand, want er zijn in de loop van de tijd nogal wat mensen verdwaald, ook recent nog. Wie niet op tijd gered wordt, loopt grote risico's op dodelijke onderkoeling of verdorsting.

Alle ingangen zijn tegenwoordig afgesloten. Met vergrendelde deuren of gemetselde muren. Met daarin altijd kleine openingen voor de bewoners: verschillende soorten vleermuizen.

Bij Maeftricht Lichten Burgh 1670

>

Waar kijken we naar?

Dit is opnieuw de ingang van gangenstelsel Mussenberg, maar nu van binnen naar buiten. De tekening is monochroom in tinten van het papier, via grijs naar bijna zwart. Maar kasteel Lichtenberg is ingekleurd met roodbruine verf. Zo is er een mooi doorkijkje ontstaan met de rotsen als omlijsting.

De tekenaar heeft voor het maken van de tekening op pagina 21 vast op het heuveltje gezeten.

Gangenstelsels: 2021

Wie met een ervaren gids en goede verlichting naar binnen gaat, krijgt een veilige en overweldigend mooie tocht. Maastricht Underground organiseert diverse rondleidingen: ze zijn zeer de moeite waard. Trek wel een jas of trui aan, ook in de zomer.

Wie nu op deze plek gaat kijken, ziet de twee gemoderniseerde ingangen. Maar ruïne Lichtenberg is onzichtbaar door het bos dat er nu ligt. En er liggen, in een gapend gat tussen de ingang en de ruïne, gebouwen van de ENCI.

Lichten Burch A° 1670

Waar kijken we naar?

Eigenlijk hetzelfde tafereel als de tekening hiernaast, maar dan in een breder perspectief zodat ook de andere ingang zichtbaar is. We kijken vanuit de ingang naar buiten en zien verderop kasteel Lichtenberg. De tekening is van dezelfde onbekende tekenaar die we eerder zagen.

De gangen zijn uitgezaagd met de bedoeling om grote blokken kalk los te maken die als bouwstenen gebruikt konden worden. Het werk werd gedaan door blokbrekers. Dat waren soms professionals, maar vaak ook boeren uit het dorp. 's Zomers deden ze het boerenwerk, 's winters braken ze blokken.

Het breken begon met het maken van diepe groeven in de wand. Boven, onder en aan de zijden. Dan werd het blok er met een breekijzer uit gebroken. Daarbij viel het naar voren op het zaagsel dat daar lag. Het blok moest immers wel heel blijven. Dan werden de blokken met paard en wagen naar buiten gebracht waar ze verder werden bewerkt en naar hun bestemming werden gebracht. Er werd een markering op de stenen aangebracht om te laten zien wat de bovenkant was. De blokken moesten met de goede kant naar boven worden gebruikt. Zo konden ze het meeste gewicht dragen. Dat waren ze toch al zo gewend.

Het werk gebeurde niet lukraak. Het idee was dat er vier meter kon worden weggehaald en dat er vier meter moest blijven staan om de berg daarboven te blijven dragen. Ook was de kwaliteit van de kalk, de mergel, van belang. Die moest goed egaal en stevig van structuur zijn en geen breuken, vuursteen of fossielen bevatten. Was een gang uitgeput, dan diepte men die gang gewoon uit. Zo werden gangen heel hoog. Vandaar dat de oudste sporen als graffiti en markeringen heel hoog in een gang zitten.

Het was erg zwaar werk. De gereedschappen waren zwaar, de steen weerbarstig. De luchtvochtigheid was hoog, de temperatuur laag en dat leidde tot klachten als reuma, silicose of astma. Het gebrek aan zonlicht kon leiden tot psychische klachten. En altijd was er de kans op ongelukken of instorting.

Er wordt tegenwoordig geen mergel meer gewonnen rond Maastricht. Niet in dagbouw en niet ondergronds. De mergel die nu nog gebruikt wordt, komt uit een groeve in Sibbe in de buurt van Valkenburg.

buijten maestricht 1670

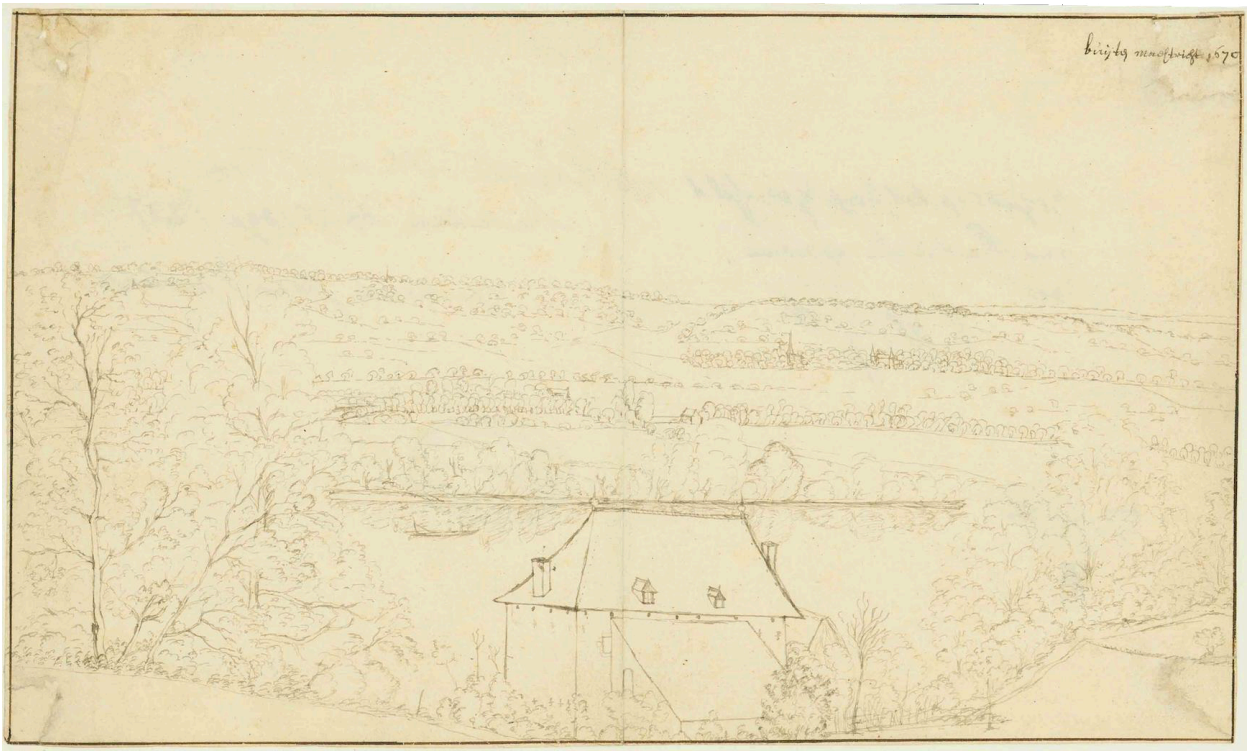

Waar kijken we naar?

Op een mooie dag, het was 21 juni 1670, zaten de tekenaars op de Sint-Pietersberg in de buurt van Slavante en tekenden wat rond. Het moesten landschappen worden, vergezichten over de Maas richting Gronsveld. Misschien was de afspraak dat in ieder geval wat voorgrond, de Maas, de kerk en het kasteel van Gronsveld in beeld moesten komen. Aan die voorwaarden voldoen tenminste de drie volgende tekeningen.

Deze eerste is een dunne schets. We weten eigenlijk niet eens of die wel af is. Er zijn geen vlakken ingevuld, nergens wat nuance aangebracht, geen schaduwen waaraan je kunt zien dat de zon schijnt, alleen dunne lijnen getrokken met een pen en inkt en potlood. Zelfs de titel is zeer sober.

Op de voorgrond, tegen de helling, staat een gebouw, daarachter de Maas met een bootje, daarachter het Maasdal en de heuvels naar het plateau van Margraten. Iets rechts van het midden zien we de kerktoren en daarnaast het kasteel.

Het is zo iel getekend en toch is het bijna compleet. Alle bomen staan er op, zelfs struiken en ook de weerspiegeling in het water en een enkele boerderij. Aan de lange rijen bomen kun je zien waar wegen lopen. Compleet en toch onaf, dat is de indruk die het wekt.

Aan het handschrift te zien, is de tekening van Valentijn. Kennelijk heeft hij geen reden gezien om die af te maken. Het toont een beetje de werkwijze: in het veld wordt de schets gemaakt die later thuis wordt uitwerkt. En dat is er niet van gekomen. Desondanks blijft er een prachtig beeld over van het landschap in die tijd. Het is opvallend hoe leeg de wereld was.

Grontsfelt 1670 6/21 by Maestricht

>

Waar kijken we naar?

Wat een verschil met de vorige tekening. Hier heeft Josua het landschap in volle rijkdom weergegeven, geen detail is overgeslagen. Er zitten prachtige nuances in. Kijk maar eens hoe de schaduw valt op de voorgrond in contrast met het licht net daarachter. En hoe de schaduw en de boom op de voorgrond de diepte benadrukken. De kerk en het kasteel zijn net iets dikker aangezet, zodat ze beter opvallen in de omgeving. Een arcadisch landschap op z'n best.

Er staan wat gebouwen op de voorgrond en aan de overkant van de Maas staan er ook een paar.

Het kasteel is een rechthoekige burcht met ronde hoektorens. Het was eigendom van de heren Van Bronckhorst, maar die woonden er niet.

Het valt op dat de tekenaars de rest van het dorp niet getekend hebben. De huizen en boerderijen gaan vast verscholen achter de bomen.

Gronsveld: 2021

Het kasteel ging in 1719 over in andere handen en rond 1770 raakte het vervallen. Rond 1840 was er alleen nog een ruïne en die werd gesloopt. Men bouwde een nieuw kasteel in neoclassicistische en neogotische stijl. Tegenwoordig wordt het beschouwd als een kasteelachtig landhuis.
Op een paar vierkante kilometer liggen hier ook het kasteel van Eijsden, dat van Mheer, kasteel Oost in Oost Maarland, kasteel Rijckholt, kasteel Hoogenweerth bij Gronsveld en kasteel De Burght in Heer. Het zegt iets over de rijkdom en de welvaart in deze streek.

Wie nu naar hetzelfde landschap kijkt, ziet dat het vol staat met grote loodsen. Verdozing van het landschap. Natuurlijk is er ruimte nodig voor de vooruitgang, maar hier had men wel wat zuiniger kunnen zijn op dit groene juweel.

Valentinus Klotz fecit

>

Waar kijken we naar?

Een gesigneerde tekening van Valentijn. Het is een bestaande tekening die hij later heeft afgemaakt. 'Beschaduwt 4 januari 1713' staat eronder. Van de drie tekeningen heeft deze het meest rechter standpunt, vlakbij kasteel Lichtenberg. Linksonder zien we een stukje van de Maas. Aan de overkant liggen de kerk en het kasteel van Gronsveld. En meer op de voorgrond, aan de oever van de Maas, staat kasteel Hoogenweerth. Vroeger werd het Houweert genoemd. Het heeft een markante toren die deel uitmaakt van de voorgevel.

Dat verbeteren of afmaken van tekeningen van vroeger deed Valentijn wel vaker. In deel 1 staan een tekening van het Vrijthof en een van Sint-Pieter. De laatste is gemaakt in 1671 en gekopieerd in 1713.

Hij was toen 63 en misschien keek hij nog eens terug op z'n leven, de avonturen en de tekeningen die hij gemaakt had. Misschien vond hij dat sommige tekeningen wel beter konden. Dat was ook ongeveer het enige waar hij nog wat aan kon veranderen, de rest lag immers verankerd in de geschiedenis. Josua was kort daarvoor overleden.

Het Maasdal: 2021

Het Maasdal is lang gebruikt als weiland voor vee en er waren boomgaarden voor vooral appels, peren en kersen.

Dat waren hoogstambomen. Voor het oogsten van het fruit waren lange ladders nodig om het fruit te plukken. Dat was riskant werk: iets te ver reiken en men verloor het evenwicht; de val was soms dodelijk maar leidde heel vaak tot ernstige verwondingen en invaliditeit.

Tegenwoordig zijn er nog steeds boomgaarden, maar bijna alleen met laagstambomen. Die zijn beter te onderhouden en veiliger tijdens de oogst.

Er staan nog wat hoogstambomen, ze worden beschermd alsof het monumenten zijn. En er worden weer nieuwe hoogstambomen geplant om het oorspronkelijke karakter van de streek terug te brengen. In het voorjaar ligt daar een lang lint van bloeiende fruitbomen. Het Maasdal in feesttenue.

Waar kijken we naar?

Het is een terugblik en meteen de blik vooruit. We zien de Sint-Pietersberg richting Maastricht, daar waar de tekenaars de vorige tekeningen gemaakt hebben. Linksboven kasteel Lichtenberg, wat verderop het klooster van Slavante en aan de horizont de stad. Daar gaan we naar toe, stroomafwaarts. Het is een vlotte schets in pen en penseel. Valentijn maakte de tekening in 1670.

De flank van de berg is kaal, de rotsen zijn goed zichtbaar. Er loopt een weggetje onderlangs, dat langs de huizen wat verderop gaat, een jaagpad. Vooral het grote huis aan de voet van Slavante is van belang, ik kom er bij de volgende tekeningen op terug.

Het is een fraai panorama. Het oog glijdt mooi van links naar rechts, over de heuvelrug richting de stad. En daarna nog eens langs de oever van de Maas. Twee zichtlijnen die bij de stad bij elkaar komen. Door de grijze tinten lijkt het wel een beetje op een bewolkte en een wat regenachtige dag.

geteeckent bij Maeftricht den 6 Maij 1671

>

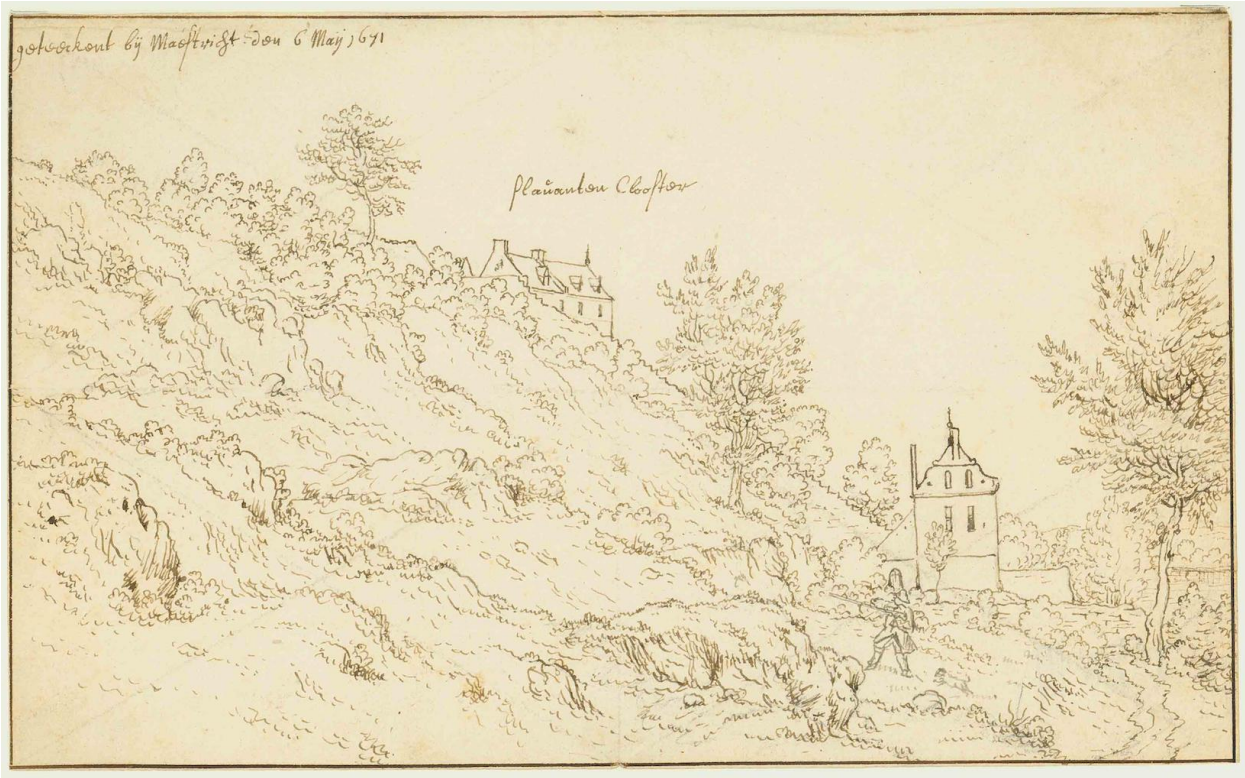

Waar kijken we naar?

Slavanten Cloofter staat er in de tekening. Die is gemaakt met pen en sepiabruine inkt, licht getint met grijze lood- of zilverstift. Ziet u de jager en z'n hond? De jager heeft het geweer al in de aanslag. Er loopt een pad naar boven. Iets verderop gaat een muur met een getande bovenrand van het klooster naar beneden. Het huis onderaan de muur is hetzelfde huis als op de vorige tekening rechts van het midden. We zien een rechte pui met een krulgevel en twee horizontale waterlijsten. Aan de linkerkant zit een uitbouw met een schuin dak, rechts ligt een tuin omsloten door een muur.

Slavante: 2021

Het klooster is er niet meer, al staan er nog wel wat gebouwen, en het huis is ook verdwenen. Het moest plaatsmaken voor de aanleg van het Kanaal Luik-Maastricht en de weg naar Ternaaien. En in 1928 zou hier de ENCI gebouwd worden.

En de heuvel links is verdwenen voor de gebouwen van de ENCI. De muur is er nog en die is zichtbaar vanaf de weg. Er gaat nu een slingerweg naar Grand-Café Buitengoed Slavante. Het uitzicht is daar prachtig, zeer de moeite waard.

Bij Mastricht 6 Maij A° 1671

>

Waar kijken we naar?

Kijk, precies hetzelfde tafereel als de tekening op vorige pagina. Het is een kopie, gemaakt door de onbekende tekenaar die we eerder zagen. Dezelfde kadering, hetzelfde handschrift, dezelfde stijl van tekenen.

Ik heb beloofd terug te komen op het kopiëren van tekeningen en dat doe ik hier. Want we hebben geluk. Zelfs na die honderden jaren kunnen we de kopiist nog op zijn vingers kijken om te zien hoe hij het gedaan heeft. Met hulplijnen. Ze zijn zichtbaar in de linker- en rechterbovenhoek. Heel dunne lijnen die nooit helemaal zijn uitgeveegd.

U ziet ze op de linker tekening, die diagonale, horizontale en verticale lijnen. Het vereist een scherp oog, want de lijnen zijn heel dun. Die lijnen ziet u ook in de tekening hierboven, ook heel dun. Eerst worden die lijnen met een lineaal in het origineel getrokken, daarna op het lege vel waar de kopie moet komen. De lijnen bieden houvast. Zo kan de kopiist bepalen waar bijvoorbeeld de aanzet van de heuvel linksboven moet komen. En hoe de lijn naar rechtsonder moet kronkelen. Ook de plaats van het klooster en het huis zijn zo nauwkeurig te bepalen. Als de grote lijnen vastliggen, kunnen daarin de details getekend worden als de ramen in de gebouwen, de plaats van bomen en struiken en zelfs de takken en de bladeren.

Het is een prima techniek die eenvoudig zelf te gebruiken is. Zelfs met een krantenfoto. Zet er zo'n raster op en doe dat ook op een vel papier. Nu gaat het tekenen een stuk gemakkelijker, omdat de lijnen houvast bieden. Een foto of tekening vergroten of verkleinen kan. Eenvoudig door het raster op het papier groter of kleiner te maken.

Onze onbekende tekenaar heeft alleen niet helemaal begrepen wat hij op het origineel zag. De spits van het huis ziet er bij hem bijna organisch uit. En de rotsen zijn lobbig en missen scherpte. Het komt door de verlooptinten. Maar de muur die van het klooster naar beneden gaat, is wel goed gedetailleerd. Een duidelijke muur gebouwd met duidelijke stenen.

Het konijn heeft het maar niet afgewacht en de jager ook niet.

Lichtenburg: by Maeftricht: 1670

>

Waar kijken we naar?

Het is een tekening van Josua. Zijn standpunt was op de oostelijke Maasoever in de buurt van Heugem, toen een Maasdorp, nu een wijk in de gemeente Maastricht. We zien in het midden, op de heuvel, kasteel Lichtenberg. En op de voorgrond wat huizen die langs de weg liggen. Het valt op dat ze haaks op de rivier staan. En maar een paar meter boven de Maas. Bij hoogwater kwam het water waarschijnlijk binnen, dat gebeurde bij alle Maasdorpen. De bewoners waren het gewend. Alle mensen, levende have en spullen naar de eerste verdieping en wachten tot het voorbij was.

De tekening is erg licht van toon, in zachte tinten grijs en geen zwart. Een monochrome aquarel. De oever links is van een zeer zachte wazigheid. En Lichtenberg bestaat uit wat lichtgrijze vlakken en een lijntje. Een wat heiige middag aan het water.

De Maas: 2021

Door het kanaliseren en de aanleg van wegen en beschoeiingen is de Maas smaller geworden. Toch moeten er soms enorme hoeveelheden water afgevoerd worden, en dat door een smallere bedding. Het gevolg is vaker hoogwater en overlast. De Rijkswaterstaat heeft een bezorgde blik in de ogen, speciaal bij Maastricht. Daar zijn namelijk nog wat extra obstakels: de peilers van de Kennedybrug staan in het water, vlak voor de Sint-Servaasbrug liggen de resten van de Romeinse brug met onder water een paar flinke bulten van de fundamenten, de Sint-Servaasbrug zelf met z'n peilers en nauwe doorgangen, de Wilhelminabrug en de spoorbrug, beide met peilers in de Maas. Al die obstakels stuwen het water hoger op. En de vooruitzichten van de klimaatverandering met zwaardere regenval in de nabije toekomst maken de toestand alleen maar zorgwekkender.

Buijten Maeftricht Ao 1669

Waar kijken we naar?

Dit vind ik wel een van de mooiste tekeningen uit deze collectie. Wat een prachtige tinten, wat een diepte en wat een detaillering. Links staat kasteel Hoogenweerth, op de heuvel natuurlijk kasteel Lichten burgh en vooraan Spreewaerts toorentje, nu bekend als Huis de Torentjes. De toren heeft een grote uivormige spits. Er loopt een heg voorlangs met een poortje erin. De heuvel glooit naar beneden naar de weg langs de Maas. Er zijn door hoogwater stukken oever afgekalfd. De tekening is niet gesigneerd. De stijl lijkt erg op die van Josua en het handschrift op dat van Valentijn. Het standpunt was hoog, vermoedelijk vanaf het eiland waar tegenwoordig de jachthavens liggen.

De Maas: 2021

Er is veel gedaan om de wispelturige en onvoorspelbare Maas te temmen. Om bij overstromingen het afkalven tegen te gaan, zijn er langs de oevers dijken en beschoeiingen in de vorm van basaltblokken aangebracht.

Verder zijn er langs de oostoever ontgrindingen geweest. De Pietersplas is er een voorbeeld van. Men heeft de oevers opzettelijk ruig gelaten waardoor de Maasbeemden ontstaan zijn. Een aaneenschakeling van natuurgebieden van Eijsden naar Maastricht. Ze dienen meteen als extra reservoir in tijden van hoogwater. Kasteel Hoogenweerth ligt daardoor nu op een schiereiland.

Ook ten noorden van Maastricht heeft de Maas meer ruimte gekregen door de ontgrindingen. Dat project kreeg de naam Grensmaas. De deal was grind in ruil voor veiligheid. Het werk duurde van 2008 tot 2017. Het gevolg is dat de kans op grote wateroverlast zoals in 1993 en 1995 een stuk kleiner geworden is. En het leverde wilde en ruige natuurgebieden op.

Buijten Maeftricht 1670

>

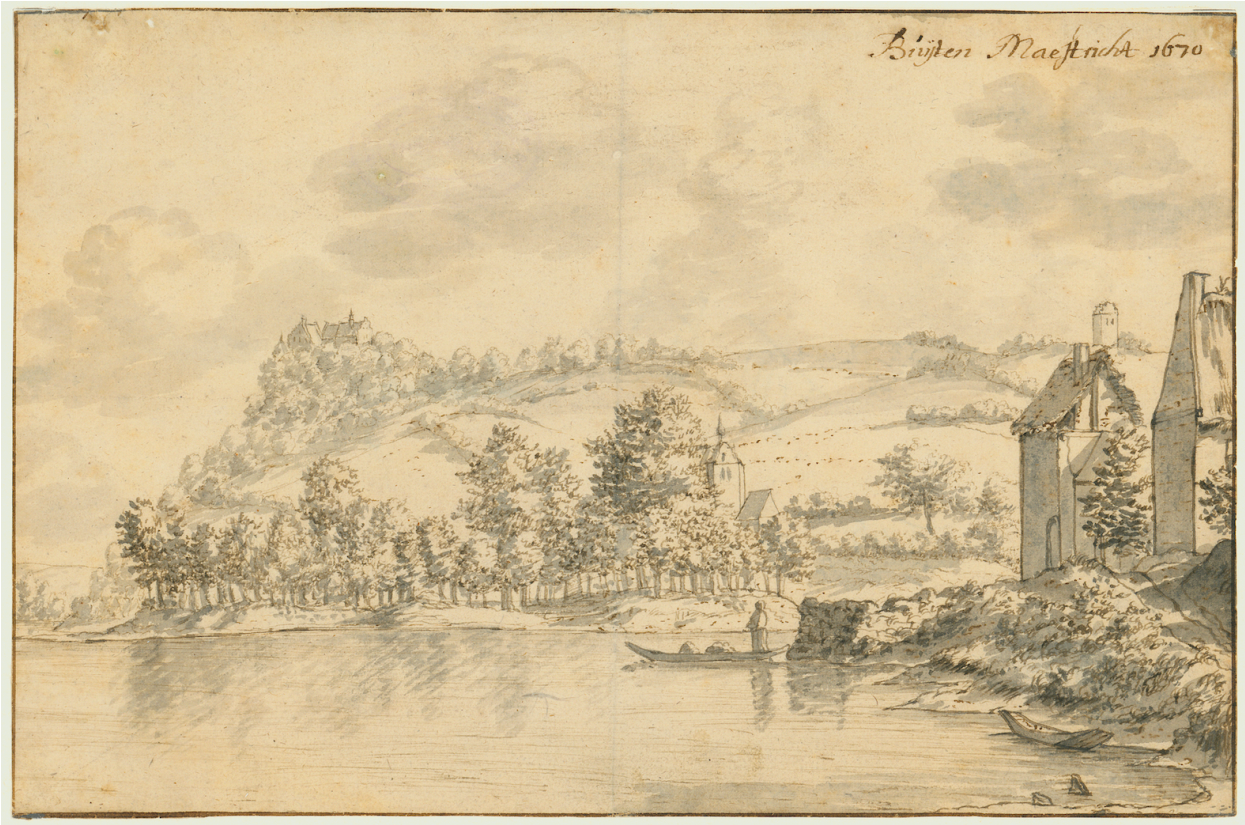

Waar kijken we naar?

Deze tekening hebben we in deel 1 al gezien. Maar ik plaats hem nog eens vanwege de tekening hiernaast. En er is weer eens een mens in beeld. We weten niet of het een visser is of een veerman, iemand die spullen naar de overkant brengt. Het een hoeft het ander ook niet uit te sluiten. Vermoedelijk boomt hij met een lange stok het vaartuig naar de overzij.

Wat waren de middelen van bestaan in zo'n dorp aan de Maas? Natuurlijk landbouw en veeteelt. Maar op een veel kleinere schaal dan tegenwoordig. De opbrengst was veel geringer dan nu en kon vrij gemakkelijk mislukken door het weer. Kleine akkers die met kleine gereedschappen bewerkt werden. Paard en ploeg. Zaaien gebeurde met de hand. De zaaier had een zak graan voor z'n buik en tijdens het lopen strooide hij het graan uit. Daar was een speciale, wat slingerende pas voor nodig om het graan regelmatig te verspreiden. Later moest er gemaaid worden. Dat gebeurde met een zeis, een lang gebogen mes aan een lange steel. De halmen vielen op de grond en een groep rapers verzamelde de halmen en bond die samen tot schoven. Die werden rechtop gezet, drie of vier tegen elkaar aan met ruimte ertussen, zodat de wind er doorheen kon; ze moesten een paar dagen drogen. Daarna moesten de schoven op een platte wagen worden geladen om de vracht naar de boerderij te brengen. Daar moesten de graankorrels nog uit de aren worden geslagen door ze te dorsen. De halmen werden op de dorsvloer uitgespreid en met een dorsvlegel geslagen. Wat men overhield waren de lege stengels, en graan. Daar zaten nog vliesjes omheen die verwijderd moesten worden, het kaf. Dat deed men met een wan, een platte mand. Daarin deed men het graan en door dat in de wind op te gooien, werd het lichte kaf van het koren gescheiden en waaide weg. Nu kon het graan droog opgeslagen worden tot het tijd was om het te laten malen. Het stro, de lege stengels, werd opgeslagen. Het waren zeer bewerkelijke processen die dagen in beslag namen.

Tegenwoordig gaat het met een *combine*, een maaidorsmachine. Zelfrijdende machines die via gps gestuurd worden. De balen stro komen er aan de achterkant uit, het graan wordt verzameld in een grote bak. Maar daar zijn wel heel grote akkers voor nodig en een andere opvatting over landbouw.

De kleine schaal van landbouw zou tegenwoordig niet voldoende opbrengen om de bevolking te voeden.

Waar kijken we naar?

Opnieuw een tekening van Nomen Nescio, de onbekende. Het is een kopie van de tekening op de linkerpagina. Niet helemaal nauwkeurig, maar toch aardig. De grootste eigenaardigheid is wel de oever rechts. Twee donkere uitsteeksels die niet goed duidelijk maken wat ze bedoelen.

Men kweekte ook groenten en fruit. Op kleine schaal, vooral voor eigen gebruik. Wat over was, werd op de markt verkocht. Op de Markt in Maastricht staat een standbeeld van het *Mooswief*, de groentevrouw, de boerin die haar waren op de markt verkoopt.

Ook hield men vee. Koeien, paarden, schapen, geiten, varkens, kippen, ganzen. Vooral voor het vlees, de melk en de eieren. De slacht werd vaak aan huis gedaan, maar er waren ook veemarkten in de stad. Het melken moest twee maal per dag, handmatig, met een emmer onder de koe.

De boer die geen eigen land had, pachtte dat en dat moest betaald worden. Dat kon met geld of in natura. Door het verrichten van hand-en-spandiensten bij de eigenaar. Of er werd betaald met een deel van de opbrengst, het tiende deel bijvoorbeeld: de tienden. Daar waren verschillende vormen van: grote tienden voor graangewassen, kleine tienden voor peulvruchten en wortelen, krijtende tienden voor pasgeboren dieren, vlees- of bloedtienden voor geslacht vee. De inkomsten werden opgeslagen in een tiendschuur. Het vereiste een nauwkeurige administratie om te zorgen dat iedereen precies wist wat hij moest voldoen en om later te controleren of alles wel was voldaan.

Naast landbouw en veeteelt was er de visserij. De Maas was een prima rivier om te vissen op baarzen, snoeken, karpers, meerval, brasem, blankvoorn, barbeel, brasem, kopvoorn en sneep.

En er werd gejaagd en gestroopt. De natuur bood wilde zwijnen, herten, reeën, konijnen, hazen, duiven, fazanten, patrijzen, korhoenders, zwanen, eenden en ganzen.

En zoals gezegd, werd er in de wintermaanden geld verdiend met blokbreken.

Bij Maeftricht: 1670

Waar kijken we naar?

Wat een heerlijk zonnig dorpsgezicht. We zien opnieuw de weg langs de Maas met in de verte kasteel Lichtenberg. En op de voorgrond een paar huizen van het dorp Sint-Pieter.

Wat een fraai en landelijk tafereel. Getekend met pen en inkt en ingekleurd met zachte tinten blauw, zachtgroen, grijs en lichtbruin. De tekening is van Josua, hij maakte die in 1670.

Gezicht op Sint-Pieter en Ligtenberg

>

Waar kijken we naar?

Valentijn heeft hier in 1671 ook zitten tekenen. Zijn standpunt was wat meer naar achteren en naar rechts ten opzichte van Josua. We zien hetzelfde dorpsgezicht, al zijn wat details anders dan bij Josua's tekening.

Maar juist omdat de standpunten iets verschillen, onthullen de tekeningen dingen die anders verborgen zouden blijven. Waar hier de weg bijna naadloos overgaat in het volgende stuk, zien we bij die van Josua dat de weg doorsneden wordt door een vrij diepe geul. Alsof daar een beek uitstroomt in de Maas. Ook zien we bij Valentijn aan het eind van de huizenrij een hoog gebouw met een zadeldak en bij Josua is dat veel lager. Alsof het intussen verder is opgebouwd. Ook is het net of Josua zat tijdens het tekenen en Valentijn stond. Er is in ieder geval verschil in hoogte. Vergelijk de nok van het hoogste huis maar eens met het kasteel Lichtenberg. En vergelijk ook de laatste huizen eens met elkaar. De twee boompjes links doen een sierlijk dansje.

Sint-Pieter: 2021

Waar Maastricht opgesloten lag binnen de stadsmuren, was Sint-Pieter door de eeuwen heen af en toe aan de wandel. Daardoor zijn Sint-Pieter Boven en Sint-Pieter Beneden ontstaan.

Sint-Pieter Beneden was van oorsprong de plek van het dorp, het lag dicht bij de stad, al sinds 1045. Door diverse oorlogen en belegeringen werd dat deel met de grond gelijk gemaakt, het lag immers in het schootsveld. En weer opgebouwd en weer afgebroken. In 1747 werd het een stuk zuidelijker definitief opgebouwd: Sint-Pieter Boven. Sint-Pieter Beneden was leeg. Toen Maastricht z'n vestingstatus verloor, kon er in het gebied van Sint-Pieter Beneden weer gebouwd worden, het huidige Villapark. In 1920 is het dorp geannexeerd door de gemeente Maastricht.

Op de ongelooflijk mooie Ferrariskaart hiernaast zien we Sint-Pieter Boven rond 1777.

Zonder titel

>

Waar kijken we naar?

Een landschapje met rivier, een boot, een weg en wat huizen. Op de achtergrond links zien we bomen. Die staan op 'het Eiland van Sint-Pieter', een eiland dat zichtbaar is op de Ferrariskaart van bladzijde 34, schuin boven de naam St. Pierre. Links stroomt de Maas, rechts is een smalle rivierarm, maar die gaat verscholen achter de huizen. Tegenwoordig ligt daar een jachthaven. Er staan drie huizen, allemaal met de lange zijde haaks op de Maas. De kopgevels hebben een paar kleine ramen. Meer voor het daglicht dan voor het uitzicht.

Het is onduidelijk wat er op de oever ligt. Het kan een boot zijn, omgekeerd zodat er geen regenwater in blijft staan, want dan zou het hout rotten. En iets verderop, achter het heuveltje, staat er nog een.

Dat dit Sint-Pieter bij Maastricht is, staat op de achterzijde van de tekening. Het handschrift van die tekst is niet van Josua of Valentijn en is later toegevoegd. We weten niet wie de tekenaar is, maar de stijl wijst sterk naar Valentijn. Het is een vlotte tekening, gemaakt met penseel en zwarte en grijze inkt.

De Maas: na 2021

Het veranderende klimaat heeft ondermeer zware regenval voor ons in petto. Zo zwaar, dat de Maas het nauwelijks verwerken kan en er vaker hoogwater en overstromingen dreigen. De vraag is hoe Maastricht en omgeving beveiligd moeten worden. Er worden nu al plannen gemaakt tot 2050.

Het doel is om te zorgen dat bij hoogwater het water minder hoog komt, waardoor er ook minder overlast of gevaar is. Meer ruimte voor de rivier waar dat kan en dijken verhogen waar dat moet. Opmerkelijk is dat er voor 1995 nauwelijks dijken langs dit deel van de Maas lagen.

Buijten Maeftricht tot St Pieter 1670

>

Waar kijken we naar?

Waar de brede stroom der Maas, statig zeewaarts vloeit. Het zijn de eerste regels uit het tweede couplet van het Limburgs volkslied.

De laatste tekeningen waren gericht op het zuiden, nu richten we de blik weer noordwaarts; we gaan naar de stad. Maar die ligt nog ver weg. Het standpunt is in de Maas, Valentijn heeft op het Eiland van Sint-Pieter gestaan dat we eerder zagen.

Links zien we de huizen van Sint-Pieter. Ze liggen langs de huidige Sint-Pietersluisweg en wat verderop de Blekerij. Het eerste huis heeft een trapgevel en direct daarnaast ligt de oude kerk van Sint-Pieter, de toren heeft geen spits. Nog wat verder, iets links van de streep door de tekening, staat landgoed La Moeterije. We zien dat dadelijk van dichterbij. Rechts daarvan is vaag de omwalling van de stad zichtbaar. Rechts ligt de oever ter hoogte van de huidige wijk Randwyck.

Een tekening van de achterzijde schijnt door. Het bijschrift daarop luidt: 'De kerck van Meerzen 1670'. De tekeningen zijn van Valentijn.

De Maas: na 2021

Hoogwater overvalt ons niet echt, we worden van tevoren gewaarschuwd. Door weerberichten, berichten uit België en door het meetstation bij Sint-Pieter. Daar wordt het aantal kubieke meters water gemeten dat per seconde passeert. Tot 1250 m^3/s code groen, tot 2000 code geel, tot 2600 code oranje en daarboven code rood. Per code liggen er verschillende scenario's van ingrijpen klaar. Denk aan dijkbewaking, het afsluiten van wegen, het aanleggen van nooddijken en -kades of evacuatie. En men heeft maar een paar uur de tijd om maatregelen te nemen.

Code rood kwam ondermeer voor in 1643 (geschat 3600 m^3/s), 1926 (3500 m^3/s), 1993 (3120 m^3/s) en 1995 (2870 m^3/s). 15-16 juli 2021 was de doorvoer 3670 m^3/s, code rood. De wijken Heugem en Randwyck werden geëvacueerd. Er was in korte tijd bijzonder veel regen gevallen, de Maas vormde een piek. En men vreesde dat een stuw in België zou breken. Die zou een enorme vloedgolf veroorzaken.

Waar moet aan gewerkt worden? Het gaat om het stuk Maas tussen de grens bij Eijsden en voorbij Itteren. Maastricht vormt daarin een flessenhals.

- Sommige stukken dijk op de oostelijke oever zijn te laag; er moet op plaatsen 0,3 meter en op andere wel bijna twee meter bij om dorpen en wijken droog te houden.
- Kades in het centrum moeten verhoogd worden, hier en daar met tijdelijke waterkeringen.
- De bedding bij de Griend moet veel breder.
- De bocht van de Franciscus Romanusweg bij de Noorderbrug moet worden afgesneden zodat de bedding daar breder kan worden.
- In het eiland Bosscherveld zou een stroomgeul aangelegd kunnen worden met een drempel, zodat die alleen werkt bij hoge waterstanden.
- Bij Borgharen en Itteren zouden aparte stroomgeulen met drempel moeten worden aangelegd ten oosten van de dorpen.
- De bedding in de flessenhals zou verdiept moeten worden.

Het hele project zal zo'n 280 miljoen euro kosten. De schade in 1993 bedroeg 254 miljoen.

geteeckent bij Maeftricht Anno 1670

>

Waar kijken we naar?

Links van de weg staat een huis, wat verscholen tussen bomen. Voorbij het huis draait de weg naar links en verdwijnt uit het beeld. In de verte ligt Maastricht, we zien de torens van de Sint-Nicolaaskerk en de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek. En helemaal rechts ligt Wyck. Daaronder zien we de Maas. De voorgrond is leeg, op een paar brokstukken na. Kennelijk staat het water laag, want het ziet er nogal droog uit.

De weg kronkelt en is hobbelig, nergens egaal of verhard. Glad en glibberig na regen, rul en stoffig na droogte. Bij hoog water liepen grote stukken onder. Een B-weg, niet geschikt voor doorgaand verkeer. Wie naar Luik moest, nam de Luikerweg. Die liep over de Sint-Pietersberg en over de heuvels aan de westkant van de Maas, langs Kanne, Eben-Emaël, en verder. Een tocht van zo'n 40 kilometer, te voet twee dagen reizen.

De weg naar Luik: 2021

De oude Luikerweg wordt doorsneden door de ENCI-groeve en het Albertkanaal en kan niet meer gebruikt worden.

Wie tegenwoordig vanuit Maastricht naar Luik wil, neemt de trein. Er rijdt een aftands boemeltje tussen station Maastricht en het futuristische station Liège-Guillemins. De reis duurt 33 minuten.

Met de auto kan het via de A2 die over de oostelijke oever van de Maas loopt. Of westelijk via de weg naar Tongeren en dan via de E313.

En voor toeristen is er een bootverbinding, een plezierige tocht van vier uur over de Maas. Bij Klein Ternaaien gaat de boot door een sluis met bijna 14 meter hoogteverschil.

geteeckent bij Maeftricht Anno 1670

>

Waar kijken we naar?

Het is dezelfde weg naar Maastricht, maar nu dichter bij de stad. De lange lijnen van links naar rechts geven niet alleen de weg aan. Ze zijn ook het gevolg van de overstromingen van de Maas. We zien een afgekalfde berm.

Op de voorgrond zien we een wandelaar en een ruiter. Ze zijn later ingetekend in dunne inkt, de lijnen van de weg lopen door de figuren heen. Alsof de tekenaar het toch een beetje kaal vond. De tekening is van Valentijn, maar ik denk niet dat hij de figuren er zelf ingetekend heeft. De kleding lijkt meer eind achttiende-, begin negentiende eeuws dan zeventiende eeuws. De hoed van de ruiter lijkt op een steek en de wandelaar draagt een broek en een pandjesjas. Ze hebben geen bagage bij zich, het zijn vermoedelijk geen reizigers.

Het is dat de naam en de torens van Maastricht op de tekening staan. Dat maakt het plaatje belangrijk. Zonder die torens had het overal kunnen zijn. Dit is in de buurt van La Moeterije. La Moeterije?

La Moeterije

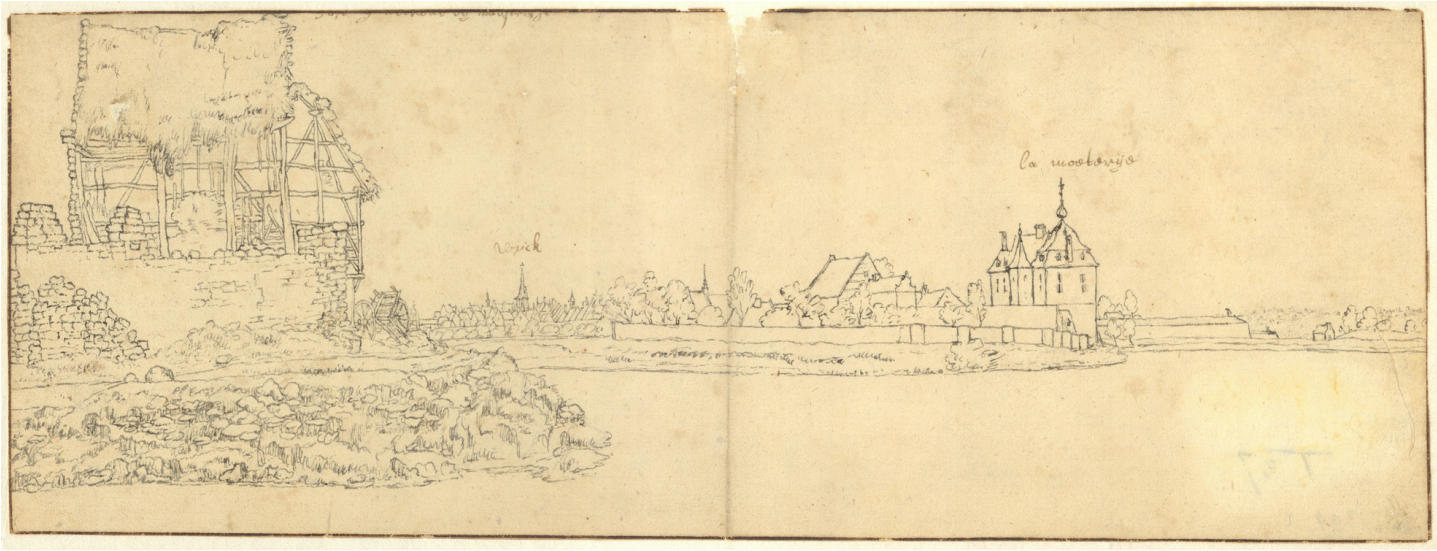

Waar kijken we naar?

La Moeterije, of La Motterie, was een buitengoed net ten zuiden van de vesting Maastricht, langs de Maas. Op onderstaande kaart van Blaeu staat het helemaal onderaan getekend als Gouverneurs Lufthuys, het lusthof van de gouverneur. Dat was Claude de Lannoy, graaf van La Motterie: een graafschap in Noord-Frankrijk. De graaf was militair gouverneur van Maastricht tussen 1616 en 1632. Het was de Spaanse periode.

De tekening lijkt van Josua. Hij heeft er een panorama van gemaakt waardoor het hele landgoed in beeld is, maar ook een ruïne links. Het is nauwelijks meer dan een stapel stenen en een staketsel van houten balken met daarop stro dat zichzelf geen dakbedekking meer durft te noemen. Aan de rechterkant staan de resten van een kar. En er loopt een weg omheen. Dan zien we Wyck en rechts een deel van de werken van Wyck.

La Moeterije dichtbij

>

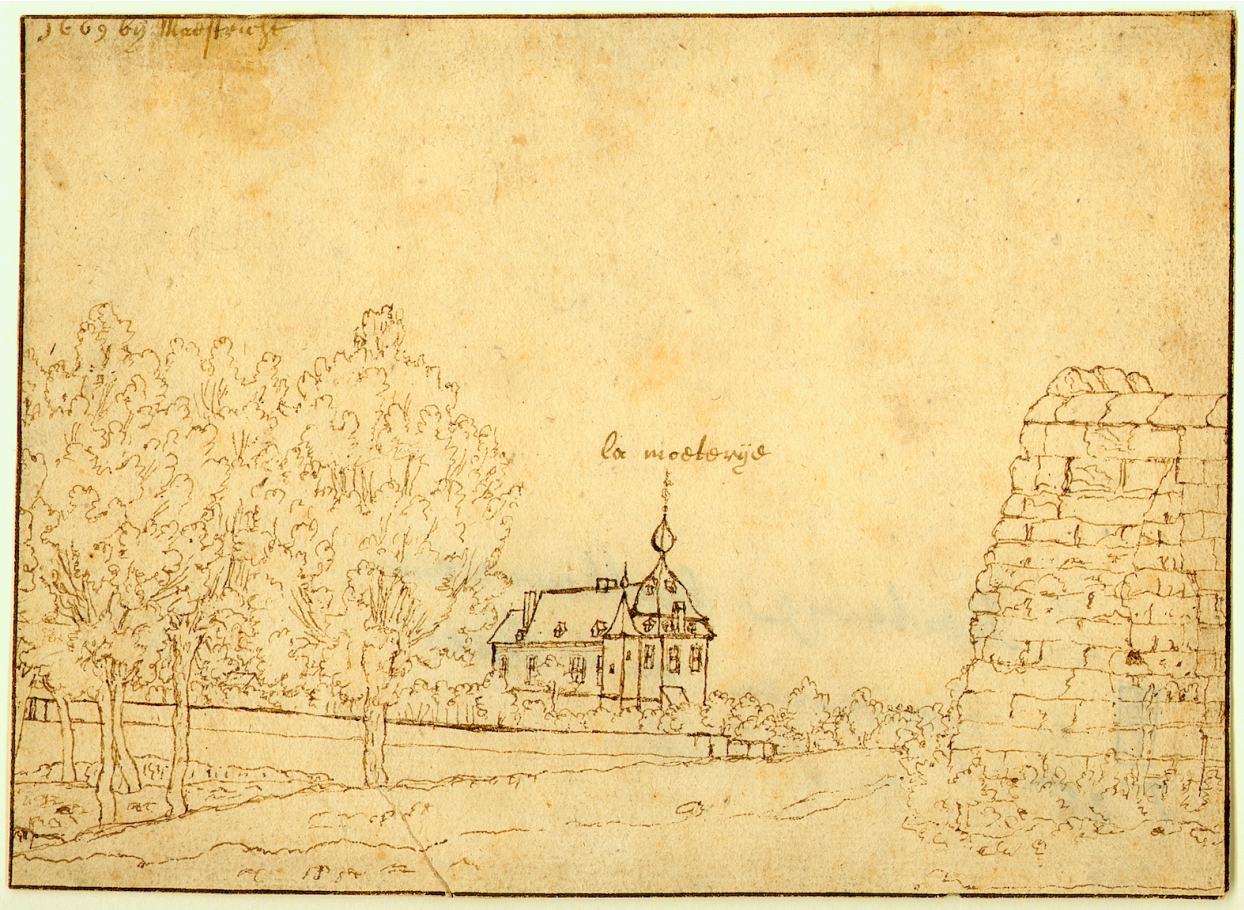

Waar kijken we naar?

Voor deze tekening is Josua al iets verder doorgelopen naar de stad. We kijken nu achter de ruïne langs naar het landgoed. Er staat een muur omheen. Maar als we willen weten hoe het er uitzag, zullen we het moeten doen met wat tekeningen, want het buitenverblijf is in 1673 afgebroken. Het lag in het schootsveld van de Maastrichtse verdediging tijdens de Franse belegering door Lodewijk XIV. En natuurlijk is toen ook de ruïne afgebroken en zijn de bomen omgehakt.

We zien een gebouw met een zware toren met daarop een klokdak met een uivormige spits. Een lang gebouw en een kleinere toren zijn eraan vastgebouwd.

De Blekerij: 2021

Er waren twee blekerijen in Maastricht, een noordelijke en een zuidelijke. De noordelijke was een gebouw dat deel uitmaakt van de papierfabriek; het lag aan de Biesenweg en er werden lompen, de grondstof voor papier, op chemische wijze gebleekt. De zuidelijke blekerij was een gebied waar stoffen en kleding na het wassen gebleekt werden in de zon. Dit gebied heet de Blekerij, ook nu nog.

In dit zuidelijke gebied lag La Motterie. Het werd later opgenomen in de vestingwerken. Eind negentiende eeuw, na de ontmanteling van de vestingwerken, werd Villa Lhoëst gebouwd. En in de twintigste eeuw de Kennedybrug met de lusvormige op- en afrit en ten zuiden van de villa een complex met luxe appartementen. Dat draagt de naam La Motterie.

Instorting bij De Vijf Koppen

>

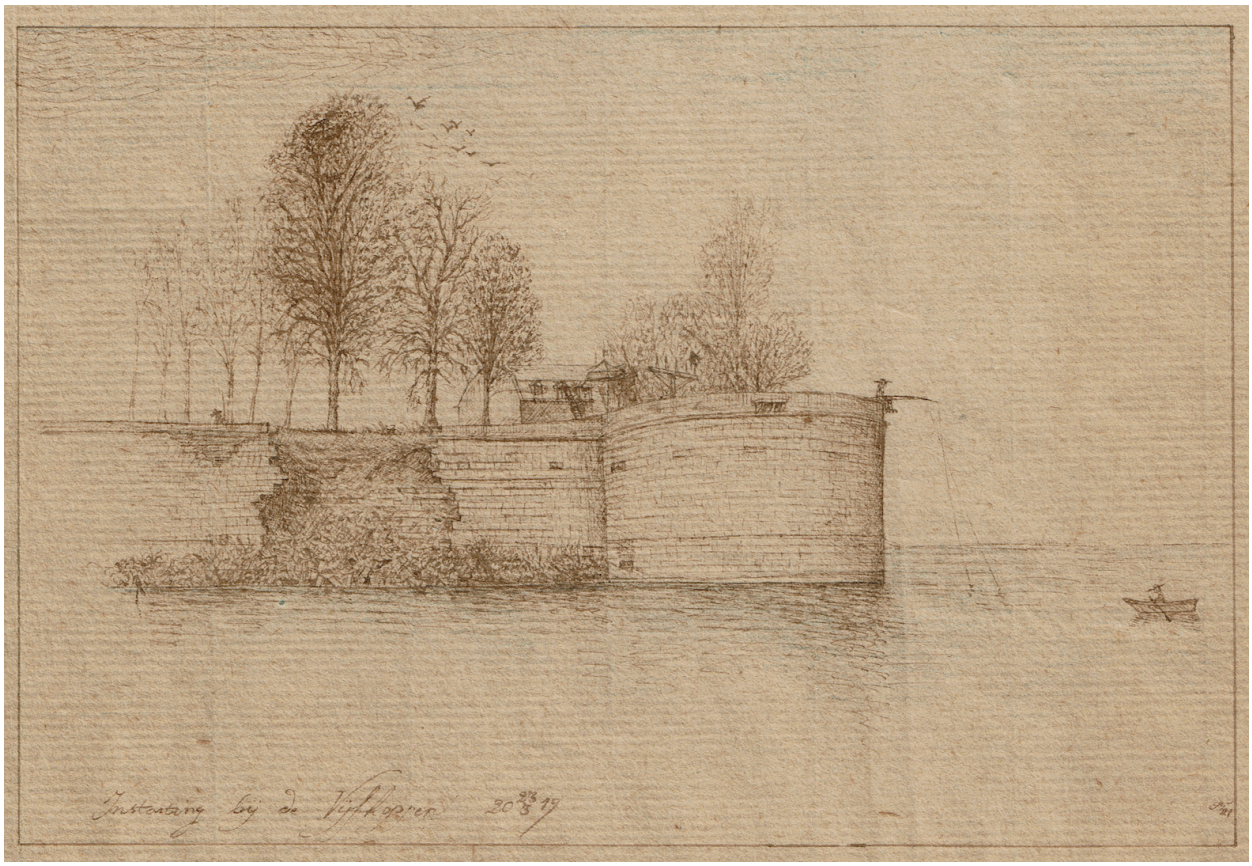

Waar kijken we naar?

Wat moet dat toch een imposant gezicht zijn geweest, die ongenaakbare muren rondom de stad. Zes tot negen meter hoog. Een stenen harnas met maar hier en daar een opening waardoor men naar binnen of naar buiten kon. Met massieve rondelen en dikke poorten. Een schild van veiligheid en geborgenheid en tegelijk de boodschap: kom ons niet te na, we weren ons geducht.

We zien de stadsmuur tussen de Poort Waerachtig en rondeel *De Vief Köp*, De Vijf Koppen. Deels ingestort op 24 maart 2019. Niet door een vijand van buitenaf met zwaar geschut en kanongebulder, maar door de sijpelende werking van water binnenin. Die zorgde voor verzakkingen. De aarden wal achter de muur drukte de stenen naar buiten en de instorting was een feit. En het is ernstiger dan het lijkt, de instorting is inmiddels groter geworden, wel vier keer zo breed. De muur en het rondeel zullen wel deels afgebroken moeten worden. Dan moet de aarden wal erachter grondig gestabiliseerd worden om meer schade en herhaling te voorkomen. En dan weer opbouwen.

De Maastrichtse dichter, schilder, beeldhouwer en taxichauffeur Maarten van den Berg schreef er in 2019 het volgende gedicht over:

ontembaar vocht de muur tegen vijand en vuur, tot zij
koortsig bollend bezweek, keien als koppen liet rollen
haar buik waarachtig een wortelwaterkrater bleek
en vijf eeuwen opende om de tijd opnieuw te stollen

De tekening is van Paul Tieman, kunstenaar uit Maastricht. Speciaal gemaakt voor dit boek met notenbastinkt op 18de eeuws papier, hier en daar verdiept met blauwgrijs kleurpotlood

Wie heel goed kijkt, zal allerlei details vinden. Er is een ladder. Zou die van een dakdekker zijn of van een inbreker? Verder de hond, de reiger, de bewaker van de bres, de symbolische phoenix in de grote boom. De grootste vogel in de lucht is een roofvogel met een prooi. De visser op het rondeel vist met maar liefst twee hengels. De roeier in zijn bootje bekijkt de boel eens op zijn gemak. De figuurtjes hebben een grote, zeventiende eeuwse hoed op als knipoog naar de tijd waarin Klotz en De Grave werkten. Een *batteraof* (deugniet) kijkt door het schietgat naar buiten. En dan de Vijf Koppen zelf: er zit een kop op een van de vijf spiesen. Is het een echt hoofd of een studentengrap met de kop van een etalagepop? Wie zal het zeggen... Kunst mag vragen stellen, en het is aan de kijker om de antwoorden te vinden...

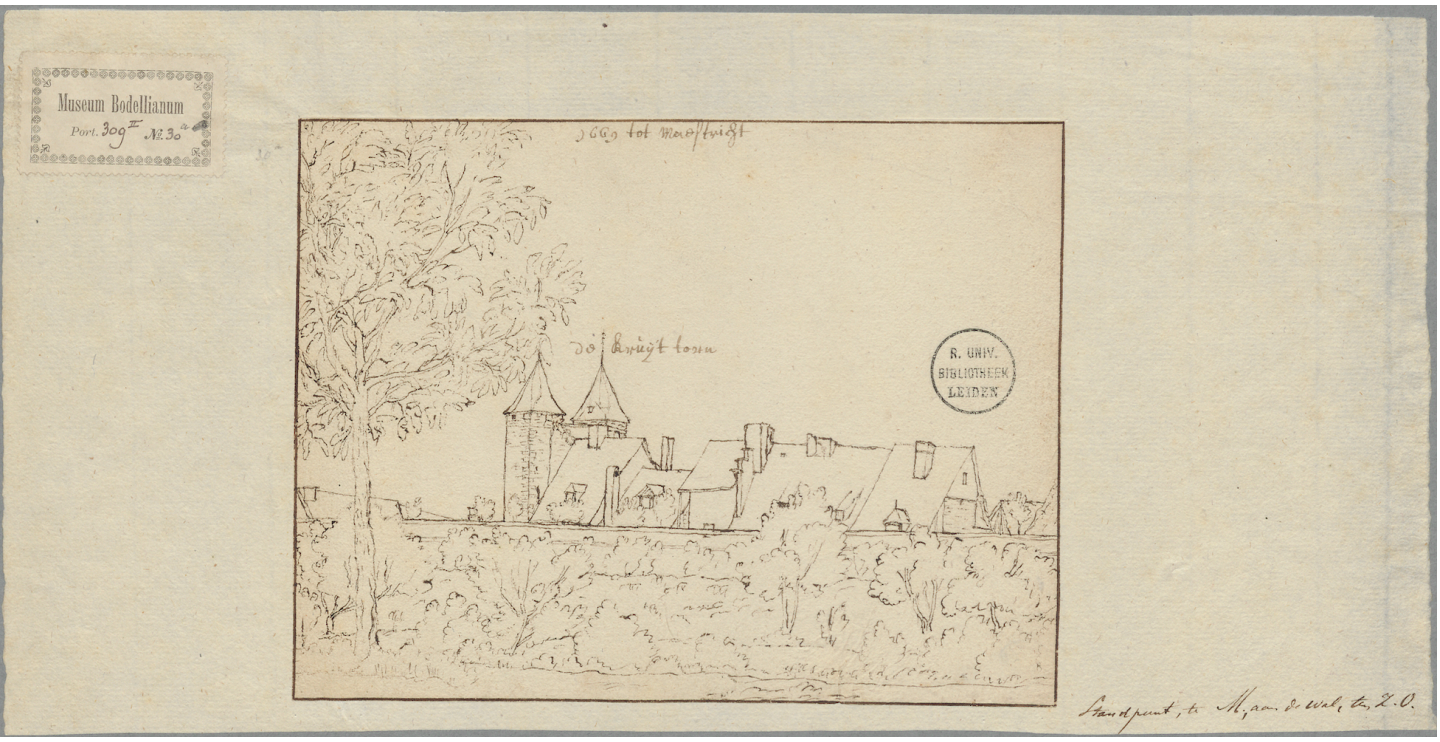

Waar kijken we naar?

Dit is een tekening van Valentijn. Die zit in een passe-partout, een groter vel papier om de eigenlijke tekening te beschermen. Linksboven zit een etiket van Museum Bodellianum. Er staat Port. 309II №: 30a. Rechtsonder staat geschreven: Standpunt, te M, aan de Wal, ten Z.O. En op de tekening zelf de stempel van de Leidse Universiteitsbibliotheek.

De tekening maakt deel uit van de Collectie Bodel Nijenhuis. Johannes Bodel Nijenhuis (1797 - 1872) was verzamelaar van atlassen en landkaarten. In Museum Bodellianum stelde hij de verzameling tentoon. Na zijn overlijden werd een groot deel van de collectie geschonken aan de Leidse Universiteitsbibliotheek. Deze tekening ook. Een medewerker daar drukte er een vette stempel op.

We zien de torens van de Helpoort en enkele huizen die aan de Helstraat liggen, tegenwoordig de Sint-Bernardusstraat. Het standpunt was tussen Onze Lieve Vrouwewal en de oever van de Maas.

De Helpoort stond toen bekend als de Kruijt toren. Het is een opslagplaats geweest van buskruit dat gemaakt werd in kruitmolen De Ancker. Die lag in het gebouw er tegenover, dat nu bekend staat als Het Pesthuys. Het is nooit een pesthuis geweest, maar een watermolen met twee raderen. Het dak van de molen is helemaal links op de tekening te zien. Andere namen voor de Helpoort waren Kruittorenpoort en Poort op den Ancker.

Het huidige gebouw is van na 1733, want toen explodeerde de kruitfabriek.

Waar kijken we naar?

We maken nog even een uitstapje naar het dorp Heer aan de overkant van de Maas. Men vermoedt dat Heer het geboortedorp is van Valentijn. Mogelijk is deze tekening van hem. De titel is Anno 1670 geteeckent bij Maftricht. We zien een rij gebouwen, waarschijnlijk boerderijen, langs een beek. En er staan wat bomen.

Het dorp ligt deels op een heuvel, deels in het Maasdal. Dat deel staat bekend als Heer Onder de Kerk. Dat lage deel is broekland. In natte tijden stroomde het water van de heuvel naar dit gebied. Het was er meestal drassig al kon er in drogere tijden vee grazen. Op oude landkaarten kan men een beek zien met de naam het Lange Water, die het water afvoerde naar de Maas. En er liep de Demert. De naam Demert zou van Keltisch oorsprong zijn en betekent donker water. Dat was gewoon helder, maar leek donker door de zwarte veenachtige bodem. De beek die we op de tekening zien, zou het Langwater of de Demert kunnen zijn. Ook ontsprong hier een stroompje met de naam 't Vloot. Kortom, het stond bekend als een moerassig gebied.

Bij Mastricht Ao 1670

>

Waar kijken we naar?

En dit is de kopie van de onbekende, we herkennen de stijl inmiddels meteen.

Op de een of andere manier heb ik het idee dat deze tekeningen oefeningen waren. Voor een kunstenaar in opleiding. Die kreeg het origineel met de opdracht het binnen voorgeschreven kaders te kopiëren. Om het kijken te ontwikkelen, structuren te leren tekenen en vaardigheid te krijgen in het sturen van pen en penseel. Valentijn heeft een beek geschilderd. Er is bij hem tenminste de suggestie van water, er zit wat weerspiegeling in. Bij deze tekenaar is het een wit vlak met onduidelijke bedoeling. En waar bij Valentijn de kale boom gewoon krom is, is die hier geknikt. Bij de andere bomen is de verhouding tussen stam en kruin een beetje zoek.

Maar ik moet niet klagen. De grote waarde is dat we een origineel hebben en er een kopie naast kunnen leggen. En het is eigenlijk ook een aardig plaatje.

Heer: 2021

In Heer Onder de Kerk liggen ondermeer de Langwaterstraat, Demertstraat en de Bronweg als herinnering aan de waterlopen. Dit deel van Heer heeft al heel lang problemen met afwatering. Er is een woonwijk gebouwd en bewoners hadden na forse buien last van water: kelders, garages en woningen die onderliepen. Men heeft onder de voortuinen een enorme buffer gebouwd die het water opvangt en langzaam afvoert naar de Maas als dat kan.

Er heeft tussen jaren zestig en negentig van de twintigste eeuw aan de Bronweg een school gelegen met de naam 't Vloot. Het was een vormingscentrum voor partieel leerplichtigen. En er was een café Ut Vloot. Maar beide zijn opgeheven. Verder heeft men onlangs aan het Plein Sint Petrus Banden verschillende gebouwen afgebroken om er een nat park met waterzinkbassin aan te leggen. Het park is klaar en heet sindsdien Park 't Vloot.

Nawoord

Na het maken van deel 1 had ik nog enkele tientallen tekeningen over. Maar er zat geen lijn in, geen rode draad die het tot een samenhangend geheel maakte. Totdat ik de tekeningen die bij elkaar hoorden, bij elkaar legde. Die van de Tongersepoort, het Jekerdal, de watermolens, de ingangen van de mergelgroeves, de vergezichten over het Maasdal, de huizen langs de Kanaaldijk, de gebouwen vlak bij Maastricht. En toen ontstond er een wandelroute.

Een wandelroute met thema's. En 'borden met uitleg' langs het pad. Eerst rondkijken, dan even lezen, nog eens rondkijken en dan weer verder. De uitleg gaat over de tekeningen zelf en de situatie in Josua's en Valentijns tijd. En hoe het in 2021 is en waarom dat zo is. Het is vaak het verschil tussen toen en nu, dat het zo interessant maakt. Want wat was de wereld toentertijd anders.

De diepte van de tijd vertroebelt. Wat verder teruggaat dan het geheugen, klontert samen in de geschiedenis. Waar die begint, is voor iedereen verschillend, het hangt immers voor een groot deel af van leeftijd. En misschien kent u nog verhalen van ouders of grootouders die wat extra diepte geven. Maar of iets nou honderd jaar geleden is, 350 jaar of nog verder teruggaat, het is ongrijpbaar geworden in de vorm van: 'Er was eens, lang, lang geleden...'

We hebben steunpunten nodig om de dingen te ordenen. Jaartallen, namen van personen en grote gebeurtenissen als ankerpunten. Verschillen in bouwstijl en mode als kenmerken. En dan nog blijft het een kunstmatig geheel van theorie.

Nee, het wordt pas echt toegankelijk als we het kunnen zien. In schilderijen of tekeningen. Momentopnames, alsof toen iemand met een camera een foto heeft gemaakt en zegt: "Kijk, zo was het". Zo'n beeld dat je meeneemt naar toen en waarin je je zo heerlijk kunt verliezen in mijmeringen. Een tijdcapsule.

Wat kunnen we daarom blij zijn dat er nog zoveel tekeningen van Josua en Valentijn zijn. Ze laten een stukje van de wereld zien die onze wereld is en toch ook weer niet. Als we weten waar de tekenaar gestaan heeft, al is het ongeveer, dan kunnen we daar zelf gaan kijken. En plotseling wordt zijn wereld wel de onze; we herkennen het.

En dan gaat de geschiedenis een beetje leven. Er ontstaat enig beeld over 'toen'. En wie nieuwsgierig genoeg is, neemt dit als startpunt om meer te ontdekken. Dat is zo boeiend dat ik het u van harte kan aanbevelen.

Want wie zijn verleden verliest, verliest de reden van zijn heden.

Beste lezer,

Ik hoop dat u genoten heeft van deze wandeling. Die was gratis. Mocht u er een donatie voor over hebben – ik zou dat zeer op prijs stellen om de kosten te dekken – dan kan dat op
IBAN: NL35 SNSB 0858 4711 59
(BIC: SNSBNL2A)
ten name van PJ Scheele
onder vermelding van Josua in Maastricht.

Ik zou u er zeer erkentelijk voor zijn.

Peter

Geraadpleegde literatuur

R.J.G.M. van Hasselt, 'Drie tekenaars van topografische prenten in Brabant en elders: Valentijn Klotz, Josua de Grave en Constantijn Huygens jr.', in: Jaarboek [van de] Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos' [te] Roosendaal 25 (1965) 145-192. Aanwezig bij het HCL, signatuur SHC EAB 377.

M.H. [Peggy] Breitbarth-van der Stok, 'Josua de Grave, Valentijn Klotz en Barnardus Klotz', in: Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Band 68 (1969) 93-115. Aanwezig bij het HCL, signatuur SHC VAW 462.

Ad Otten, 'Valentijn Klotz of Josua de Grave', in: Gemerts Heem 1983 nr. 92-5, http://www.heemkundekringgemert.nl/images/gemertsheem/pdf/Gemerts%20Heem%201983-4%20Valentij%20Klotz%20of%20Josua%20de%20Grave.pdf.

Pierre J.H. Ubachs en Ingrid M.H. Evers, 'Historische Encyclopedie Maastricht'. Zutphen 2005. Aanwezig bij het HCL, signatuur Le 938.1 UBAC (open opstelling) en bij de Stadsbibliotheek in het Centre Céramique.

J.G.J. Koreman, 'geteeckent tot Maestricht'. Uitgave van de gemeente Maastricht, 1981.

Mr. W.H.G.A. Filott MPF, 'Enige Rechten en Plichten in de (Agrarische) Maatschappij in de 16de en 17de Eeuw in het Midden Limburgse Maasland'. http://www.deetere.com/ht_wf.htm.

Ontwikkelvisie Zuidelijk Maasdal, Antea Group BV, BVR adviseurs ruimtelijke ontwikkeling, HKV Lijn in water, versie 14 december 2017, https://www.gemeentemaastricht.nl/sites/default/files/2019-10/hoogwater%20zuidelijk%20Maasdal%20ontwikkelvisie%202050_0.pdf.

Diverse pagina's uit Wikipedia voor allerlei wetenswaardigheden.

Colofon

Alle foto's, teksten en opmaak:	Peter Scheele
Tekeningen:	Josua de Grave, Valentijn Klotz, NN, Paul Tieman
Opmaak:	Apple Pages
Lettertype:	Hoefler Text
Lettertype initiaal:	Zapfino
Uitgever:	Peter Scheele Boekenkast https://scheelpj.home.xs4all.nl/Site/

Lijst van afbeeldingen

Verklaring van de afkortingen

HCL: Historisch Centrum Limburg, Tekeningen en prenten, https://www.historischcentrumlimburg.nl
GAM: Gemeentearchief Maastricht, bij HCL
LGOG: Koninklijk Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, bij HCL
RKD: Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie/Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, te rkd.nl/nl
(...) Als de naam van de kunstenaar tussen ronde haken staat, is het auteurschap niet zeker, maar aan hem toegeschreven.

Pag. Beschrijving en herkomst

3 Terug naar De Tekeningen

4 1671 tot Maeftricht de tongerse poort, De Tongersepoort
Pen in bruin, penseel in grijs. Gedateerd 1671. Ongesigneerd (Valentijn Klotz). Privécollectie.
Plattegrond van Maastricht 1652
Ingekleurde gravure van Joan Blaeu, 1652, https://commons.wikimedia.org

6 Te Maeftricht, De Tongersepoort
Pen in bruin, penseel in grijs. Ongesigneerd (Valentijn Klotz). Privécollectie.
7 Detailkaart. https://www.topotijdreis.nl 1850

8 Anno 1669 het huijs te Aefie mont bij maeftri(cht), Château Neercanne
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 38].
9 Anno 1669 geteeckent bij Maeftricht, Jekerdal, De lefte stuijver
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 13].

10 Anno 1669 bij Maeftricht, Jekerdal
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 51].
Satellietfoto Google Maps

12 Detailkaart Watermolens aan de Jeker. https://www.topotijdreis.nl 1850, bewerkt door Peter Scheele

14 Anno 1670 geteeckent bij Maeftricht, aen de Moelens buijten de tongersepoort
Pen in bruin en grijs, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd
Origineel te https://www.metmuseum.org/art/collection/search/395059, Valentijn Klotz, DP827291.jpg
15 Bij de stad Maastricht 1674 juli 10, Watermolen
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1674, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 11].

16 Kaart van Belegering en Verovering Maastricht 1632, overzichtskaart
https://nl.wikipedia.org/wiki/Beleg_van_Maastricht_(1632)
17 Satellietfoto Apple Kaarten: 50.825451,5.661712

18 Buijten Maestricht Ao 1670, langs de Sint-Pietersberg richting de stad
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 54].
19 geteeckent den 26. Maij aan S pieters berg, de Grote Ingang
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 26 mei ?, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 56].

20 St Pieters Bergh Buijten Mastricht, de ingang van een groeve
Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 56].
21 1669 op S Pietersberg, de ingang bij Slavante
Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 61].

22 Bij Maeftricht Lichten Burgh 1670, vanuit de ingang naar Lichtenberg
Pen in bruin, penseel in grijs, detail in rood, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 76].
23 Lichten Burch Ao 1670, vanuit de ingang naar Lichtenberg
Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 55].

Pag.	Beschrijving en herkomst
24	buijten maestricht 1670, blik over het Maasdal van Valentijn Pen in bruin, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 39].
25	Grontsfelt 1670 6/21 by Maestricht, blik over het Maasdal van Josua Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 21 juni 1670, gesigneerd, Josua de Grave, LGOG [LGOG 45].
26	Valentinus Klotz fecit, blik over het Maasdal van Valentijn Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 4 januari 1713, gesigneerd, Valentijn Klotz, https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-T-1930-74, Valentijn, RP-T-1930-74.jpg.
27	maeftricht, Lichtenberg, Slavante en Maastricht Pen en penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 1020].
28	geteeckent bij Maeftricht den 6 Maij 1671, bij Slavante Pen in bruin, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 84].
29	Bij Mastricht 6 Maij Ao 1671, bij Slavante, kopie Pen in bruin, gedateerd 1670, ongesigneerd,onbekend, LGOG [LGOG 73].
30	Lichtenburg: by Maeftricht: 1670, gezien vanuit Heugem Pen en penseel in grijs, gedateerd 1670, gesigneerd, Josua de Grave, GAM [GAM 51].
31	Buijten Maeftricht Ao 1669, gezien vanaf bastion Randwyck Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 7].
32	Buijten Maeftricht 1670 Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 91].
33	Buijten Maeftricht, kopie Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd 1670, ongesigneerd, LGOG [LGOG 53].
34	Bij Maeftricht: 1670, dorpsgezicht van Josua Pen in bruin, penseel in kleur, gedateerd 1670, gesigneerd, Josua de Grave, GAM [GAM 28]. Kaart van Ferraris, detailkaart 189 https://www.kbr.be/nl/kaart-van-ferraris/kaart-van-ferraris/
35	Gezicht op Sint-Pieter en Ligtenberg, dorpsgezicht van Valentijn Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), Universiteitsbibliotheek Leiden, P306_3 N 023a.
36	Zonder titel, gezicht op drie huizen Pen in bruin, penseel in grijs, ongedateerd, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 9].
37	Buijten Maeftricht tot St Pieter 1670, blik vanaf de Maas op Sint-Pieter en Maastricht Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 1018B].
38	geteeckent bij Maeftricht Anno 1670, landschap zonder wandelaars Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 35].
39	geteeckent bij Maeftricht Anno 1670, landschap met wandelaars Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 59].
40	La Moeterije, panorama met ruïne, Wyck en La Moeterije Pen in bruin, ongedateerd, ongesigneerd, (Josua de Grave), LGOG [LGOG 1025]. Ingekleurde gravure van Joan Blaeu, 1652, https://commons.wikimedia.org
41	La Moeterije dichtbij Pen in bruin, ongedateerd, ongesigneerd, (Josua de Grave), LGOG [LGOG 18].
42	Instorting bij De Vijf Koppen, de ingestorte stadsmuur Pen in bruin, potlood, gedateerd 2021, gesigneerd, Paul Tieman, Privécollectie.
43	1669 tot Maeftricht, de Helpoort Pen in bruin, gedateerd 1669, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), Universiteitsbibliotheek Leiden, P309_2 N 030a.
44	te Heer, dorpsgezicht met riviertje Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, (Valentijn Klotz), LGOG [LGOG 23].
45	Bij Mastricht Ao 1670, dorpsgezicht met riviertje, kopie Pen in bruin, penseel in grijs, gedateerd 1670, ongesigneerd, onbekend, LGOG [LGOG 96].

Josua de Grave & Valentijn Klotz in Maastricht

35 tekeningen, waarvan er 27 gemaakt zijn door Josua de Grave en Valentijn Klotz. Ze waren betrokken bij het Staatse leger en waren tussen 1669 en 1671 in Maastricht. De tekeningen en schetsen laten stadsgezichten en landschappen zien. De meeste zijn gemaakt ten zuiden van de stad.

Ze beelden zeer verschillende onderwerpen uit; de samenhang zit in een wandeling. We bezoeken alle plekken waar Josua en Valentijn zijn geweest. En u krijgt uitleg bij wat er te zien is. Een leunstoelwandeling in boekvorm.

Het valt op hoe anders alles er toen uitzag. En ook hoe vertrouwd, want er is veel hetzelfde gebleven, zelfs na 350 jaar. Ik hoop dat u geniet van de beelden en de verhalen erachter.

Peter Scheele